

**ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ХАРКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР
ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА, СПОРТУ ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

*До 135-ї річниці Гриневича К.Е.,
105-ї річниці Шрамка Б.А.,
видатних вчених-археологів ХНУ імені В.Н. Каразіна*

**ПОДОРОЖ У МИНУЛЕ: АРХЕОЛОГІЯ У ФАКТАХ, ІГРАХ ТА
ЕКСПОНАТАХ**

Харків - 2025

Археологія — це захоплююча подорож у минуле, яка допомагає учням, вихованцям гуртків відчувати себе справжніми дослідниками. Вивчаючи археологію, діти не лише дізнаються про давні культури, а й вчаться бачити зв'язок між минулим і сучасністю.

У даній методичній збірці ми знайомимося з експонатами кабінету археології КЗ «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради (далі в тексті КЗ «ХОЦТКСЕ»). Також у збірці представлені цікаві ігри та інтерактивні завдання, які стануть корисними керівнику гуртка археологічного краєзнавства для організації занять у доступній та захопливій формі. Окремий розділ присвячено цікавим фактам про археологічні знахідки сьогодення.

Упорядник:

КРИВОПУСТОВА Алла Борисівна	методист КЗ «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради
------------------------------------	---

Відповідальна за випуск:

РЕДІНА Валентина Андріївна	директор КЗ «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради
-----------------------------------	---

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ІСТОРІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КЗ «ХАРКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА, СПОРТУ ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ	5
2. КАБІНЕТ АРХЕОЛОГІЇ: ЗУСТРІЧ ІЗ МИНУЛИМ	8
2.1 АРХЕОЛОГІЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ	12
2.2 КАМ'ЯНІ ЗНАРЯДДЯ ПРАЦІ	13
2.3 МАМОНТИ- ДЖЕРЕЛО ЇЖІ, МАТЕРІАЛІВ І ЗНАНЬ	16
2.4 ВОГОНЬ У ЖИТТІ ПЕРВІСНОЇ ЛЮДИНИ	20
2.5 ДАР ЗЕМЛІ - ГЛИНА	21
2.6 АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ	25
2.7 ПРО ЩО РОЗПОВІДАЄ ЧЕРЕП ЛЮДИНИ	32
3. ГРАЮЧИ, ПІЗНАЄМО ІСТОРІЮ. НАВЧАЛЬНІ АРХЕОЛОГІЧНІ ІГРИ ДЛЯ ДІТЕЙ МОЛОДШИХ ТА СЕРЕДНІХ КЛАСІВ	34
4. АРХЕОЛОГІЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: 10 ЦІКАВИХ ВІДКРИТТІВ, ЯКІ ЗРОБИЛИ ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ	41
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ	47
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

Археологічне краєзнавство — це не лише наука про минуле, а й шлях до усвідомлення власної ідентичності. Вивчаючи рідний край, його археологічні пам'ятки та культурну спадщину, діти вчаться бачити, що історія — це не абстрактні дати й події, а живий досвід поколінь, які жили на цій землі. Знання про минуле формує почуття відповідальності за майбутнє, виховує любов до Батьківщини та повагу до культурних надбань. Саме тому археологія стає важливим інструментом патріотичного виховання, адже вона допомагає зрозуміти: без пам'яті про минуле неможливо будувати майбутнє.

Ця методична збірка присвячена 135-й річниці Костянтина Едуардовича Гриневича та 105-й річниці Бориса Андрійовича Шрамка— видатних учених-археологів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, чий дослідження стали фундаментом для розвитку археологічної науки в Україні.

Особливе місце у збірці займає екскурсія кабінетом археології КЗ «ХОЦТКСЕ», де зібрані експонати, які дозволяють учням буквально «доторкнутися» до історії.

Для дітей надзвичайно важливо освоювати навчальний матеріал у формі гри. Саме гра є природним способом діяльності дитини, адже вона поєднує цікавість, активність і творчість. Використання ігрових методів у вивченні археології допомагає зробити складне доступним, розвивати критичне мислення, формувати командні навички, виховувати патріотизм та любов до рідного краю.

Авторські навчальні ігри з археології, створені за допомогою сучасних технологій та штучного інтелекту, стають не просто розвагою, а ефективним інструментом освіти. Вони дозволяють дітям відчувати себе дослідниками, які відкривають таємниці минулого, і водночас формують цінності, необхідні для майбутнього.

Окремий розділ присвячено цікавим археологічним відкриттям, здійсненим після 24 лютого 2022 року, які показують, що навіть у часи війни наука продовжує жити й відкривати нові сторінки минулого.

Таким чином, ця методична збірка поєднує історичні матеріали, краєзнавчі дослідження, музейні експонати та сучасні інтерактивні методи навчання. Вона допомагає дітям не лише пізнати давні культури, а й зрозуміти важливість пам'ятати про минуле заради майбутнього.

І. ІСТОРІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КЗ «ХАРКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА, СПОРТУ ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Туристсько-краєзнавча робота серед школярів Харківщини активно розпочалась у 1951 році з відкриттям обласної екскурсійно-туристської бази. Згодом вона стала дитячою туристською станцією, а з 1976 року — Харківською обласною станцією юних туристів.

Першим директором був В.Й. Логвінов. З перших років гуртки очолювали ентузіасти дитячого туризму — А.Є. Бакуніна та Ф.Л. Тучинська. Основним напрямом роботи були походи рідним краєм і залучення дітей до краєзнавства.

У 1957–1968 роках станцію очолював М.Ф. Красніков. Тоді з'явилися пересувні табори, а в газеті «Ленінська зміна» друкувалися дослідження гуртківців. Важливим етапом стала участь у Всесоюзній експедиції «Моя Родина – ССРСР», що сприяла створенню шкільних музеїв і краєзнавчих куточків.

Серед видатних педагогів закладу були — Панас Федорович Луньов, який заснував Пархомівський художній музей, та Микола Семенович Беляєв, засновник Богодухівського краєзнавчого музею.

Станція активно співпрацювала з науковцями Харківського університету. За ініціативою професора Володимира Петровича Макрідіна створено Школу юного геолога і у 1974 р. відбулася перша геологічна олімпіада. Проведення обласних олімпіад юних геологів продовжується щорічно на базі Українського науково-дослідного інституту газу за підтримки факультету геології, географії, рекреації і туризму ХНУ імені В.Н. Каразіна.

З 1968 по 1985 роки директором була Людмила Василівна Блага. За її керівництва розвивалися спортивний туризм, краєзнавство, екскурсії. У 1975 році станція отримала нове приміщення на вулиці Танкопія, 15/2 (зараз вул.Каденюка), де працює й нині. Був створений відділ туризму та спортивного орієнтування, який сприяв розвитку видів туризму, проведенню різноманітних змагань з туризму та спортивного орієнтування, ініціював підготовку педагогічних туристських кадрів шляхом проведення змагань учителів, інструкторських походів тощо. Все це дало позитивні результати. Зросла кількість дітей, охоплених активними формами роботи, в першу чергу, ступеневими та категорійними походами. спортивного туризму, організовано змагання, походи по Україні та за її межами.

У 1979 році засновано маршрутно-кваліфікаційну та кадрову комісії. У ті ж роки створено краєзнавчий відділ, який об'єднав фахівців різних напрямів. Це дало змогу у 1994 році відкрити Харківське обласне територіальне відділення

Малої Академії наук, зокрема, секції історико-географічного напрямку, які до 2017 року працювали на базі станції юних туристів.

У 70–80-х роках станція організовувала тимчасові туристські бази в багатьох містах СРСР. Щороку близько 25 тисяч школярів Харківщини подорожували за її програмами.

З 1985 року заклад очолює Валентина Андріївна Редіна — кандидат педагогічних наук, Заслужений працівник освіти України, відмінник освіти України, має урядові нагороди: медаль «За трудову доблесть» (1981 р.), орден Княгині Ольги III ступеню (2009 р.), орден Княгині Ольги II ступеню (2017 р.). Вона продовжила традиції закладу та сприяла його розвитку.

У 2013 році заклад отримав назву — Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради.

У 2017 році заклад увійшов до переліку найбільших позашкільних навчальних закладів України, який сьогодні є сучасним закладом позашкільної освіти, центром національно-патріотичного виховання, освітньо-виховної, методичної, масової роботи з туризму, краєзнавства та екскурсій з учнівською молоддю.

У 2025 році Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» рішенням XXXII сесії VIII скликання Харківської обласної ради від 24.04.2025 № 1171-VIII перейменований у Комунальний заклад «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради.

На сьогодні Комунальний заклад «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради складається із таких структурних підрозділів: відділ краєзнавства (завідувачка Скриль Ірина Анатоліївна), відділ туризму та спорту (завідувач Ободовський Петро Андрійович), відділ екскурсій з дитячою турбазою (на жаль, під час воєнного стану, відділ тимчасово призупинив свою роботу), адміністративно-господарський відділ з бухгалтерією.

Діяльність структурних підрозділів Комунального закладу «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради спрямована на розвиток туристсько-краєзнавчої та екскурсійної роботи зі школярами у Харківському регіоні, створення дитячого та педагогічного активу в районах області.

З цією метою відділ краєзнавства працює на розвиток творчої активності дітей та юнацтва за такими напрямками: географічне краєзнавство, геологічне краєзнавство, історичне краєзнавство, екологічне краєзнавство, етнологія, археологія, музеєзнавство, народознавство.

Робота відділу туризму та спорту спрямована на залучення якомога більшої кількості дітей до занять туризмом, спортом, організацію туристських змагань, походів, проведення військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), подорожей.

Екскурсійний відділ здійснює свою діяльність за такими напрямками: організація автобусних навчально-тематичних екскурсій; прийом туристів на дитячій турбазі, де створені відповідні умови для відпочинку, проживання; відправлення організованих груп учнів у різні куточки України під час канікул та в міжканікулярний період.

Завдяки активній діяльності педагогічного колективу Комунального закладу «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради дитячий туризм і краєзнавство успішно розвиваються на Харківщині, незважаючи на складні умови сьогодення [15].

Заклад має шість навчальних кабінетів (геології, географії, історії, народознавства, туризму, археології). Кабінети змістовно обладнані, наповнені унікальними експонатами, які роками збирали вихованці гуртків під час краєзнавчих експедицій рідною Слобожанщиною. Це мінерали, гірські породи, археологічні артефакти, етнографічні експонати.

Кожен кабінет використовується не лише для проведення гурткових занять, але є невід'ємною складовою навчально - тематичних екскурсій для учнів закладів освіти Харківщини, особливо при викладанні предмету «Харківщинознавство». Тисячі учнів відвідують центр туризму цілорічно, особливо в канікулярний період. Великим попитом користується кабінет археології, який наповнений експонатами, знайденими юними археологами в профільних експедиціях під керівництвом вчених історичного факультету ХНУ імені В.Н.Каразіна. Тож запрошуємо здійснити подорож по кабінету археології.

2. КАБІНЕТ АРХЕОЛОГІЇ: ЗУСТРІЧ ІЗ МИНУЛИМ

Ласкаво просимо до кабінету археології, місця, де кожен предмет має свою таємницю. Тут зібрані речі, які мовчки пережили сотні років і можуть розповісти нам про людей, що жили задовго до нас. Сьогодні ми станемо маленькими дослідниками: навчимося бачити сліди минулого, торкнемося історії й спробуємо зрозуміти, як жили наші предки.

Археологія — це наука, яка вивчає життя людей у минулому за допомогою речей, які вони залишили після себе. Археологія — це як справжній пошук скарбів. Фахівець, якій вивчає минуле людства, зветься **археологом**. Археологи знаходять старовинні предмети — горщики, іграшки, прикраси, кістки тварин, камінці зі слідами обробки — і за ними дізнаються, як жили люди багато років тому. Це допомагає нам зрозуміти історію, дослідити сховані під землею і водою речі, споруди та інші рештки діяльності людини.

Важливою складовою роботи археологів є встановлення часу виникнення різноманітних пам'яток, їхнього віку. Досліджуючи залишки глиняного посуду, будівель, знарядь праці, зброї, прикрас, археологи допомагають історикам зробити висновки про розвиток ремесел та спосіб життя людей. Іноді поруч із залишками діяльності людей учені знаходять кістки тварин, зерна рослин. Завдяки таким знахідкам вони роблять висновки про те, які рослини і тварини оточували людей у той час, як розвивалося тоді господарство. Сьогодні існує навіть підводна археологія, що досліджує дно морів, залишки предметів і кораблів, які їх перевозили [16].

Серед відомих українських археологів — видатний український історик, археолог та етнограф ХІХ століття, професор Київського університету, засновник української археології Володимир Антонович; український археолог чеського походження, першовідкривач Трипільської культури Вікентій Хвойка; дослідник скіфської старовини Борис Мозолевський, який подарував світові «скіфську пектораль»; завідувач відділу археології кам'яної доби Інституту археології НАН України Леонід Залізняк, а також ключові фігури такі як Лариса Крушельницька, Михайло Брайчевський. Всі ці видатні вчені зробили значний внесок у вивчення історії та культури України [10].

Володимир Антонович

Вікентій Хвойка

Борис Мазолевський

Леонід Залізняк

Харківська археологічна школа сформувалася на базі ХНУ імені В.Н.Каразіна завдяки видатним ученим-археологам, серед яких особливу роль відіграли Гриневич Костянтин Едуардович, дослідник античної історії та археології Північного Причорномор'я, Шрамко Борис Андрійович - один із найвідоміших археологів Харкова, чиї роботи стали фундаментом для вивчення скіфської культури та історії України, Міхеев Володимир Кузьмич, розвивав напрямки античної та середньовічної археології, Любічев Михайло Васильович, керівник Германо-Слов'янської археологічної експедиції, Скирда Валерій Володимирович, керівник Середньовічної археологічної експедиції, досліджує пам'ятки салтівської археологічної культури. Вони заклали підвалини наукової традиції, що поєднує фундаментальні дослідження та підготовку молодих кадрів.

**Гриневич
Костянтин Едуардович**

**Шрамко
Борис Андрійович**

**Міхеев
Володимир Кузьмич**

**Любічев
Михайло Васильович**

Важливий внесок у популяризацію археології серед школярів зробили керівники гуртків КЗ «ХОЦТКСЕ» — Гриневич Ганна Костянтинівна, Берестнєв Сергій Іларіонович та Беліменко Андрій Олександрович, які працювали над створенням експозиції кабінету археології.

Щоб не втратити різні речові знахідки і досконало вивчити їх, люди створили спеціальні заклади — музеї.

Музей — це спеціальна установа де зберігаються пам'ятки минулого з різних галузей. Спочатку музеї виникли на основі бібліотек і подарункових колекцій стародавнім храмам і правителям. Перший музей — Дім муз — був заснований у давньому місті Александрія Єгипетська понад 2000 років тому.

Експонат - (від латинської — «виставлений») — предмети, речі, витвори мистецтва, що демонструються на виставках.

Археологічний музей - це спеціалізований історичний музей, який збирає, зберігає, вивчає та експонує матеріальні пам'ятки давньої культури (знаряддя праці, посуд, прикраси, залишки поселень, могильники), знайдені під час археологічних розкопок, що відображають історію людства від найдавніших часів [16].

Більшість музеїв розташовано у спеціальних будівлях, проте існують і такі, що знаходяться просто неба — здебільшого це музеї народної архітектури та побуту (скансен). Серед найвідоміших скансенів України Музей народної архітектури та побуту України (с.Пирогово Київська область), Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (м.Переяслав Київська область), Музей народної архітектури і побуту імені Климента Шептицького «Шевченківський гай» (м. Львів Львівська область), Національний музей народної архітектури та побуту (м.Ужгород Закарпатська область), Запорізька Січ(м.Запоріжжя Запорізька область).

Юні археологи КЗ «ХОЦТКСЕ» мають унікальну можливість долучатися до справжніх наукових відкриттів, беручи участь в археологічних експедиціях, які організовують ХНУ імені В. Н. Каразіна та ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Під час цих експедицій вони не лише відкривають для себе таємниці минулого, а й роблять вагомий внесок у науку: частина знайдених артефактів була офіційно передана до кабінету археології КЗ «ХОЦТКСЕ», де тепер слугує цінним надбанням для навчання й досліджень (Додатки 1,2,3,4,5). Іноді музеї звертаються з проханням надати експонати для використання в їхніх експозиціях (Додаток 6).

Зараз ми можемо перейти до найцікавішого — огляду справжніх археологічних знахідок, які зібрані у кабінеті археологічного краєзнавства. Познайомимось і навіть потримаємо в руках речі, які колись тримали в руках люди, що жили сотні, тисячі років тому.

Рис 1.

Нашу увагу привертають три бюсти: ЕВОЛЮЦІЯ ЛЮДИНИ (АНТРОПОГЕНЕЗ) (Рис.1). – довгий шлях від давніх мавпоподібних предків до сучасної людини, коли наші пращури поступово ставали розумнішими, почали ходити на двох ногах, навчилися користуватися вогнем

та створювати знаряддя праці, щоб вижити, розвиваючи свій мозок і спільноту

Первісні люди — це ранні предки сучасних людей, які жили від появи першої людини (близько 3 мільйонів років тому) до появи перших міст і держав (близько 3000 року до н. е.). Вони жили невеликими групами, які називалися родові общини. У кожній родовій общині налічувалось по декілька десятків осіб. Жили вони зазвичай на берегах річок в одному поселенні, яке складалось з кількох великих жител, рідше – в печерах. Кожна родова община мала власну територію. Життя в общині потребувало дотримання певних правил співжиття всіма її членами. Члени родової общини спільно працювали, спільно полювали на звіра. Родичі мали свої звичаї і збирались усі разом на загальні свята. Все майно в общині – житла, запаси їжі, шкури тварин – належало всім її членам одночасно, тобто було спільним. Члени родової общини були рівними між собою та мали рівні права. На чолі роду стояли найдосвідченіші та шановані особи – старійшини. Їх обирали на загальних зборах усіх дорослих членів роду: чоловіків і жінок з рівним правом голосу. **Плем'я** – об'єднання родових общин (громад), які жили в одній місцевості, спілкувалися однією мовою і мали спільні звичаї та вірування. В кабінеті археології ми можемо побачити макет поселення давніх слов'ян (Рис.2).

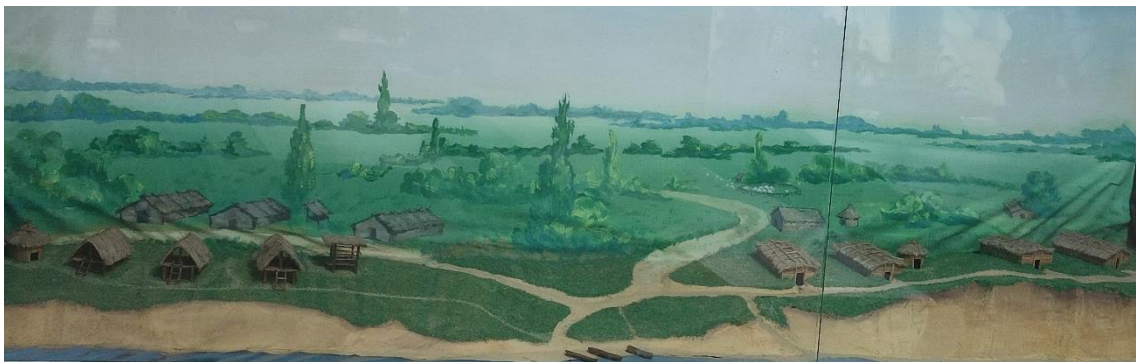

Рис.2 Макет поселення давніх слов'ян біля річки

Археологи знаходять багато вирізаних із кістки фігурок жінок. Тобто жінкам користувалася великою пошаною, була основою роду і берегинею спільного житла. На неї покладалося все, що було пов'язане з осілим життям: догляд за житлом, вогнищем, дітьми, приготування їжі, виготовлення одягу тощо.

Основними заняттями були збиральництво (гриби, ягоди, плоди), рибальство та полювання на тварин. Такий тип господарства, коли люди брали все необхідне для життя в природному середовищі, називається *привласнювальним*.

2.1 АРХЕОЛОГІЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ

КАМ'ЯНА ДОБА — період в історії людства, під час якого знаряддя праці та зброя виготовлялися з каменю, дерева та кістки. Вона поділяється на три періоди:

- **палеоліт** (2 000 000 років тому)— давня кам'яна доба, яка характеризується використанням кременевих знарядь праці, основні заняття — полювання та збиральництво;

- **мезоліт** (12 000 років тому)— середня кам'яна доба;

- **неоліт** (9 000 років тому)— нова кам'яна доба, характеризується появою людини сучасного типу, використанням винятково кременевих, кам'яних, кістяних знарядь праці, виготовлених з використанням техніки свердління, пиляння та шліфування; розповсюдженням кераміки, ткацтва (так звана неолітична революція). Період переходу від рибальства та полювання до землеробства й скотарства.

ЕНЕОЛІТ- мідна доба (6 000 років тому)— назва перехідного часу від неоліту до бронзової доби, яку застосовують археологи в зв'язку з появою й поширенням у той час виробів із міді. Мідь має значні переваги над каменем. Її можна плющити і плавити. З появою міді з'явилися і зовсім нові інструменти, які неможливо виготовити з каменю, — такі як пилка або ножиці. При цьому для деяких виробів м'який метал не підходив — наконечники стріл, наприклад продовжували виробляти з кременя.

БРОНЗОВА ДОБА — культурно-історичний період історії людства, який прийшов на зміну енеоліту (мідній добі) — перехідному періоду після кам'яної доби. Характеризується виготовленням і використанням бронзових знарядь праці та зброї із бронзи, появою кочового скотарства, поливного (зрошувального) рільництва, писемності, рабовласницьких держав (кінець III — початок I

тисячоліття до н. е.). Бронзова доба змінилася залізною добою у I тисячолітті до н. е.

ЗАЛІЗНА ДОБА — історичний період, який характеризується початком обробки заліза та виготовленням з нього зброї і знарядь праці. Починається з початку 1-го тис. до н. е. і продовжується до сьогодення [7].

Схему тріади діб (камінь, мідь, залізо) запропонував і теоретично обґрунтував 1836 року датський археолог Христиан Юргенсен Томсен.

2.2 КАМ'ЯНІ ЗНАРЯДДА ПРАЦІ

Рис.3 Розколотий кремін

Первісні люди почали виготовляти кам'яні знаряддя праці випадково, обираючи каміння із гострими краями, що утворилися після розбивання, і поступово вдосконалили техніку оббивання, створюючи перші «чопери» та відщепи для різання, які були дуже примітивними, але допомагали в полюванні та збиральництві. Цей процес став початком кам'яного віку та важливим кроком у еволюції людини.

Використовували гальку, кремін, базальт, граніт — камені, які легко піддавалися оббиванню (Рис.3). Вони стали першими матеріалами, з яких люди творили свою історію. Кидали один камінь на інший. Серед уламків обирали той, що мав гостру грань і зручно лягав у руку. Так з'явилися перші **рубила й відщепи**. З часом виникли складніші вироби: **скребки, ножі, наконечники для списів**. Їх виготовляли вже не з цілої гальки, а з кам'яних відщепів, що дозволяло досягати більшої точності й функціональності. Первісні люди спочатку використовували найпримітивніші знаряддя праці. Поступово стали з'являтися нові, більш досконалі форми знарядь. Вони, як і раніше виготовлялися з каменю, але стали більш різноманітними і складними в техніці обробки. **Скребла** допомагали в обробленні і виробленні шкур тварин. **Гостроконечники** мали ще більш широку сферу застосування. Вони використовувалися як кинджали, ножі для оброблення туш, як наконечники списів і стріл. Застосовували стародавні неандертальці і кістку для виготовлення знарядь праці. В основному це були шила і вістря, але знаходили і більші

предмети - кинджали і дубини з рогу. Що стосується зброї, воно все ще було вкрай примітивним. Основним його видом, судячи з усього, був спис [7,14].

В колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» широко представлені кремневі відщепи, скребла, кам'яні ножі та наконечники списів (Рис. 4).

Рис.4.Кремневі знаряддя праці

Зернотерка і курант — найдавніші пристосування для помелу зерна (Рис.5). Одним каменем, що називається курант, натискали на зерно і розтирали його об інший, більший камінь-плиту, який називається зернотеркою. Поява зернотерки в неоліті тісно пов'язана з переходом до осілого способу життя та розвитком землеробства, що дозволило людям обробляти зерно для виготовлення борошна.

Рис.5 Зернотерка і курант

Зернотерка стала одним із нових знарядь праці, що відрізняло неоліт від попередніх епох і свідчило про технологічний прогрес людства. В колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» декілька зернотерок різного розміру.

Кам'яна сокира. Створення кам'яної сокири було складним і водночас майстерним процесом, що вимагав уважності, витривалості та глибокого розуміння властивостей природних матеріалів. Насамперед обирали тверді породи каменю, які здатні витримувати удари та зберігати гостроту. Найчастіше використовували кремінь, обсидіан, базальт або нефрит — камені, які добре піддавалися обробці й мали високу міцність. Заготівці

Рис.6 Кам'яні сокири

надавали первинної форми шляхом оббивки: від каменю відколювали дрібні шматки кістяними чи кам'яними молотками. Так поступово формувався клиноподібний силует майбутнього леза та обуха. Після грубої обробки майстри переходили до шліфування. Лезо, а інколи й усю поверхню сокири, довго й ретельно терли об твердий камінь або пісковик. Це робило інструмент гладким, міцним і значно гострішим, дозволяючи ефективніше працювати з деревиною. У більш пізніх зразках сокир з'являється отвір для кріплення до руків'я. Його висвердлювали за допомогою твердого каменю, піску та води, повільно й наполегливо виточуючи або видовбуючи заглиблення (Рис 6). Для топориста обирали міцні гілки або невеликі стовбури дерев.

Існувало кілька способів кріплення кам'яного леза:

- прив'язування: лезо фіксували сирими ремінцями шкіри, сухожиллями чи рослинними волокнами. Під час висихання матеріал стискався, забезпечуючи міцне з'єднання;
- вставлення у гніздо: лезо вставляли у спеціально видовбане місце в руків'ї, інколи зміцнюючи смолою;
- муфти: використовували рогові або кістяні манжети, які вставляли в руків'я, а вже в них — кам'яне лезо [5].

Шліфовані кам'яні сокири стали одним із ключових інструментів неоліту. Вони дозволяли ефективно обробляти деревину, будувати житла, човни та створювати інші знаряддя, відіграючи важливу роль у розвитку давніх спільнот.

В колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» ви можете побачити декілька кам'яних сокир, які збереглися в ідеальному стані (Рис 6). Гладенькі, відшліфовані, з отвором посередині.

У кам'яному віці широко використовували **кістку**. З неї виготовляли різноманітні знаряддя праці, зброю, прикраси та предмети побуту: голки для шиття одягу зі шкур, рибальські гачки, гарпуни, наконечники для списів та стріл, шила, ножі, ложки, а

Рис 7. Кістяна проколка

також для будівництва жител (з кісток мамонтів), прикрас (намисто, підвіски) та навіть музичних інструментів (флейти). Це був важливий матеріал поряд із каменем, деревом, рогами тварин, що дозволяло створювати складніші предмети.

Кістяна проколка — це первісний інструмент з загостреної кістки або дерева, що використовувався для проколювання отворів у шкірі (для шиття) чи нанесення візерунків на кераміку, а згодом витіснений металевими шилами.

Колекція КЗ «ХОЦТКСЕ» може похвалитися виробами з кістки. Кістяні знаряддя праці легко відрізнити від кам'яних завдяки пористій структурі виробу (Рис.7).

Первісних людей завжди оточували тварини. Першою прирученою твариною була собака, вона допомагала під час полювання та охороняла. Навколо людей жили й інші тварини: дикі коні, бізони, олені. Вони теж допомагали виживати — давали їжу, хутро, роги для знарядь. А печерні ведмеді й леви нагадували, що світ сповнений небезпек. Одні тварини ставали здобиччю, інші — символами сили й страху. І саме завдяки цим «сусідам» люди навчилися жити разом, співпрацювати й творити перші кроки своєї культури.

2.3 МАМОНТИ- ДЖЕРЕЛО ЇЖІ, МАТЕРІАЛІВ І ЗНАНЬ

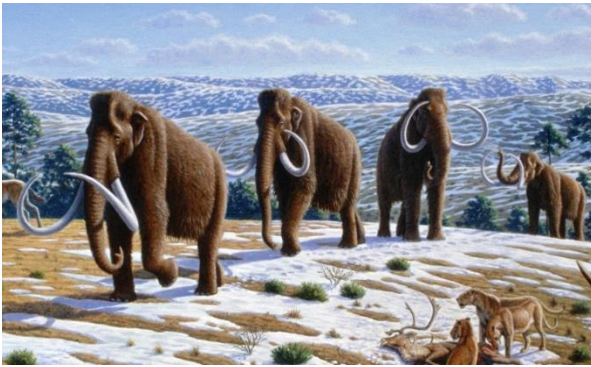

Рис. 8 Шерстисті мамонти

Мамонти були життєво необхідними для первісних людей: вони давали величезну кількість м'яса, яке могло прогодувати цілу групу мисливців протягом тривалого часу [11]. **Мамонти** - це предки сучасного слона. Висота тварини сягала до 3.5 метрів, маса тіла 5-7 тон. Вони були розповсюджені на усіх материках, окрім Австралії та Антарктиди, у період 3 млн

років тому —10 000 тис. років тому.

Мамонти зникли не одночасно – різні популяції зникали в різні періоди. Останні мамонти вимерли десь 5 тисяч років тому.

Найвідомішим видом є шерстистий мамонт (Рис.8) – він мав довгу густу шерсть, жирну підшкірну тканину і вкриті хутром вуха та хобот. Шерстистого мамонта часто малюють в підручниках, він став героєм мультфільмів «Льодовиковий період», «Мама для мамонтенка».

Мамонти мали вигнуті догори бивні – вони використовували їх для розкопування снігу в пошуках їжі. У мамонтів була дуже розвинена соціальна структура – вони жили в матріархальних стадах, як сучасні слони і могли подорожувати на великі відстані – слідуючи за їжею або змінюючи місця зимівлі.

Рис 9 Зображення мамонта на стінах печери Руффіньяк. Франція.

Палеоліт

На деяких кістках мамонтів виявлено сліди людських знарядь – це підтверджує, що давні люди полювали на них. Зображення мамонтів зустрічаються в печерах Європи – найвідоміші малюнки знайдено у Франції та Іспанії (Рис.9).

Оскільки останки мамонтів знаходять в гігантських природних холодильниках – в шарах, так званої вічної мерзлоти, то вони дійшли до нас в гарному стані. Вчені можуть вивчити кров, м'язи, шерсть цих тварин і визначити також, чим вони харчувалися.

Під час будівництва Держпрому у 1920-х роках у Харкові будівельники знайшли кістки мамонта під час риття котловану. Ці знахідки дотепер зберігаються у Харківському музеї природи, а декілька експонатів потрапили до колекції КЗ «ХОЦТКСЕ».

На сьогодні в науці існує **дві основні теорії вимирання** мамонтів – кліматична (зміна клімату, кінець льодовикової епохи призвів до зменшення ареалу проживання) й антропоцентрична (полювання людьми: люди активно полювали на мамонтів, що сприяло їх зникненню).

Полювання на мамонта потребувало узгодженої колективної діяльності чималої кількості людей. Це сприяло зародженню організованої людської спільноти, комунікації, розподілу зусиль і здобичі. Людина використовувала мамонта тотально. З його бивнів виготовлялися списи, кинджали, голки, щоб зшивати шкури, застібки для одягу. З голівок стегнової та плечової кістки робили пласкі чаші для їжі, води та мамонтового жиру, який палили для освітлення. Безперечно, використовували й довгу мамонтову вовну.

З кісток мамонта первісні люди будували собі житло, приклади якого знаходили під час розкопок в Україні. Реконструкція такої оселі експонована нині в Палеонтологічному музеї м.Києва. Основи стін цього житла споруджувались з гігантських черепів мамонта, які ставилися по периметру щільно один до одного. Бивні виставляли догори. Нахилені до центру оселі, вони слугували каркасом для

стелі, що, як і стіни, створювалася з мамонтових шкір. У будівництві використовували трубчасті кістки тварини, щелепи, лопатки. Арковий вхід, що створювався між спрямованими вгору бивнями, іноді закривали заслоном з черепів та кісток (Рис.10).

Рис.10 Житло з кісток мамонта Палеонтологічному музеї НАНУ у Києві

Такі споруди, повністю збудовані з кісток мамонта та інших давніх тварин, мали отвір у стелі для диму від вогнища, яке розпалювалося всередині, та рятували чималі групи людей, даючи змогу перечекаати морози.

Найвідоміший український мамонт, точніше – його скелет, був знайдений у селі Гатне Київської області. Зберігається у Палеонтологічному музеї НАНУ у Києві.

Донині на території України знаходять розрізнені кістки, зуби, бивні мамонтів. Тоді як більша частина скелету мамонта з Гатного належить одній тварині, що додає йому цінності. Проте певних кісток не вистачало, довелося додати співрозмірні, що належали іншим мамонтам.

Приблизне датування мамонта с.Гатне – між 30 та 12 тис. років тому.

Цікаво, що перший у світі пам'ятник мамонту відкрили у 1841 році в селі Кулішівка Роменського району Сумської області. Його встановили після того, як у цьому місці знайшли кістяк справжнього мамонта, що жив десятки тисяч років тому. Пам'ятник став символом наукового відкриття та привернув увагу європейських учених. Він довгий час залишався єдиним у світі монументом на честь мамонта. Сьогодні ця пам'ятка має статус національного значення і є туристичною родзинкою Сумщини.

Родзинкою археологічної колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» можна сміливо назвати рештки найдавніших предків слонів. В кабінеті археологічного краєзнавства ви можете побачити фрагмент справжнього ЗУБУ МАМОНТА (Рис.11).

У мамонта було всього 4 зуба, по 2 на кожній щелепі. Довжина кожного із зубів у дорослого мамонта могла досягати 30 і більше сантиметрів, а вага з корінням – понад 6 кілограмів. Гігантська 30-сантиметрова тертка і V-подібний корінь, що йшов на 20 сантиметрів углиб щелепи (Рис.12).

Цікаво, що зуби у мамонтів час від часу змінювалися, коли досягали сильного зношування. І відбувалося це до 6 разів за життя тварини, якщо вона досягала похилого віку і не гинула від рук мисливців або різних природних факторів.

У наш час зуби мамонта, нарівні з бивнями, мають великий попит для колекціонерів, майстрів, які виготовляють з них різні вироби та сувеніри високої вартості.

Подивіться, як виглядає нижня щелепа мамонта: величезна V-подібна кістка, значну частину якої займають лише два зуби.

Рис.12 V-подібна кістка мамонта: нижня щелепа

Рис.11 Фрагмент зубу мамонта

Ці неймовірні факти про мамонтів показують, що вони були набагато складнішими істотами, ніж просто великі слоноподібні тварини з минулого. Вони мали складну соціальну поведінку, дивовижні адаптації й відігравали важливу роль у природних процесах своєї епохи. Їхнє вивчення не лише відкриває таємниці минулого, а й допомагає зрозуміти сучасні екологічні

виклики. Саме такі маловідомі факти роблять мамонтів символами як величі природи, так і її вразливості.

2.4 ВОГОНЬ У ЖИТТІ ПЕРВІСНОЇ ЛЮДИНИ

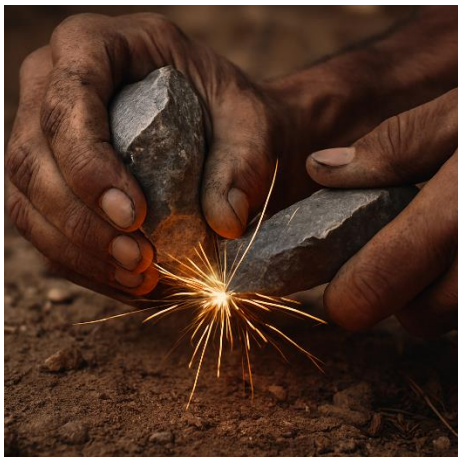

Рис.13 Добування вогню методом висікання іскор каменем об камінь

Уміння керувати вогнем стало справжньою революцією для давніх людей. Спочатку люди не вміли добувати вогонь самі. Вони брали вогонь із природних джерел, знаходили його після блискавки або лісової пожежі й намагалися не дати йому згаснути [3]. Багаття давало тепло, світло й захищало від диких звірів. Археологи виявили найдавніші на сьогодні докази того, що люди самі розпалювали вогонь. Відкриття було зроблено на палеолітичній пам'ятці Барнгам у Великій Британії, яку археологи досліджують уже кілька десятиліть. Команда під керівництвом

Британського музею виявила ділянку обпаленої глини, крем'яні ручні рубила, розтріскані від сильного нагрівання, а також два фрагменти залізного піриту — мінералу, що дає іскри при ударі об кремінь (Рис.13).

Дослідники протягом чотирьох років аналізували знахідки, щоб виключити можливість природних лісових пожеж. Геохімічні тести показали, що температура перевищувала 700 градусів Цельсія, а також зафіксували сліди багаторазового горіння в одному й тому самому місці. Це перший підтверджений спосіб цілеспрямованого добування вогню. Так, первісні люди могли запалити суху траву й розпалити багаття самостійно. Пізніше вони навчилися добувати

Рис.14 Добування вогню методом тертя

вогонь тертям деревини — наприклад, крутячи паличку в отворі або швидко тручи одну до одної (Рис.14). Це було складно, але тепер можна розпалити вогонь будь-де й навіть переносити його з місця на місце.

Вогонь відіграв величезну роль у житті давніх людей. Коли вони навчилися ним користуватися, їхнє життя змінилося в багатьох сферах. Приготована на вогні їжа стала кориснішою та легшою для засвоєння, що допомогло людському мозку розвиватися. Біля вогнища люди збиралися разом, спілкувалися й ставали більш згуртованими [2]. Полум'я також захищало їх від хижаків і робило

ночівлю безпечнішою. Згодом вогонь почали застосовувати для створення нових технологій — обробки дерева, випалювання глини, а пізніше й плавлення металів. Крім того, він набув особливого культурного значення: навколо нього виникали ритуали, легенди та вірування.

2.5 ДАР ЗЕМЛІ - ГЛИНА

Колись давно люди жили кочовим життям, несучи за собою лише найнеобхідніше. Та одного дня вони відкрили для себе дивовижний матеріал — **глину**. Здавалося, що сама земля подарувала їм нову силу.

**Рис.15 Глиняні фігурки жінки.
Трипільська культура**

Використовувати глину первісні люди почали ще в епоху пізнього палеоліту, спершу для створення фігурок, а згодом — для виготовлення посуду. Це стало справжнім проривом, який змінив їхнє повсякденне життя, господарство та культуру [1, 4].

Найдавніші вироби з глини — це не посуд, а фігурки (Рис.15). Глиняну фігурку жінки часів Трипільської культури знайдено у печері Вертеба на Тернопільщині. Знахідці понад 5 тисяч років. Трипільці зображали богинь родючості голими й наносили на їхні тіла особливі символічні знаки – ромби, спіралі. Поєднання обох символів означає шлюб стихій Неба і Землі. Ідеалом жіночої краси трипільці вважали панянок з невеличкими персами (грудьми) й неймовірно пишними стегнами.

Посуд з глини з'явився пізніше — в епоху неоліту. Глина стала першим штучним матеріалом, який людина навчилася обробляти: її формували вручну, сушили, а потім обпалювали на вогнищі, щоб зробити міцнішою.

Використання глини стало справжнім переломним моментом у житті первісних людей. З появою глиняних горщиків вони отримали можливість зберігати зерно, воду, молоко та мед — те, що раніше було майже неможливо вберегти. Це не лише забезпечувало харчові запаси, а й дарувало відчуття стабільності.

Вогонь і глина об'єдналися — і люди навчилися варити страви, робити їх м'якими, смачними та поживними. Варіння зробило страви легшими для засвоєння, що значно покращило якість життя.

Посуд, важкий і крихкий, його не можна було носити далеко, тому люди почали залишатися на одному місці, будувати житла й створювати поселення. Так глина стала символом осілості.

З часом гончарство перетворилося на мистецтво й ремесло. Майстри творили посуд, прикрашали його візерунками, обмінювалися виробами, і це сприяло розвитку торгівлі та спеціалізації праці. А ще глина увійшла у світ духовний: з неї ліпили фігурки богів і духів, створювали ритуальні предмети, що зберігали пам'ять про вірування та обряди.

Таким чином, глина не просто полегшила життя — вона змінила його, стала матеріалом, що поєднав практичне й духовне, побут і мистецтво.

З виникненням ткацтва і найпростішого ткацького верстату з глини стали виготовляти пряслиця.

Глиняні пряслиця — це маленькі круглі або конусоподібні предмети з отвором посередині, які первісні люди використовували як частину прядильного інструменту для виготовлення ниток. Це невеликий вантаж який надягали на веретено, круглої, конічної або біконічної форми, діаметром 2-5 см з отвором у центрі (Рис.16). Іноді пряслиця прикрашали візерунками — хвилями, лініями, крапками [12]. Воно стабілізує обертання веретена, дозволяє рівномірно скручувати волокна (шерсть, льон, коноплі) в нитку. Пряслиця виготовляли з глини, каменю, кістки, дерева, але глиняні були найпоширенішими — їх легко було ліпити і обпалювати. Іноді пряслиця клали в поховання — як символ жіночої праці або оберег.

Рис.16 Глиняні пряслиця

Пряслиця були ключовим елементом у розвитку ткацтва та домашнього ремесла. Глиняні пряслиця — важливий показник розвитку ремесел. Їх знаходять у великій кількості на поселеннях неоліту, бронзової доби, скіфського періоду. За формою і орнаментом археологи визначають час, культуру, навіть соціальний статус власника.

Колекція КЗ «ХОЦТКСЕ» налічує багато пряслиць різної форми та кольору.

У кабінеті археології найбільше представлені зразки глиняного посуду — саме вони формують основну частину колекції (Рис. 17, 18, 19).

Рис. 17 Фрагмент глиняного горщика зі шнуровим (мотузковим) орнаментом

Перші вироби ліпились вручну, прикрашалися простими геометричними візерунками і використовувались для зберігання та приготування їжі, значно переживши попередні природні матеріали, як листя чи раковини.

Глиняний посуд первісних людей з'явився в епоху неоліту (Кам'яний вік). Це важливий винахід людини. Спочатку посуд був непаленим (сушеним на сонці) і неміцним. Випадково люди помітили, що глиняні предмети, які потрапили у вогонь (або були висушені та піддані високій температурі), стають твердими, водонепроникними та довговічними. Це відкриття спонукало до експериментів: спочатку, можливо, просто розміщуючи глиняні посудини чи фігурки біля вогню, а потім створюючи спеціальні вогнища для випалювання [8].

Перехід від сирій глини до обпаленої кераміки був поступовим процесом, заснованим на уважних спостереженнях за впливом вогню на природний

Рис.18 Фрагменти глиняного посуду з різними видами орнаментів

В археологічній колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» зібрано дуже багато фрагментів посуду різних часів. Якщо уважно придивитися, майже всі фрагменти відрізняються один від одного.

Первісні люди прикрашали керамічний посуд, використовуючи прості, але виразні техніки, часто ще до появи гончарного кола [3]. Декорування зазвичай

здійснювалося шляхом нанесення геометричних візерунків та орнаментів, які створювалися різними способами:

Натискання та вдавлювання. Найбільш поширеним методом було вдавлювання пальців, нігтів або різних предметів (наприклад, загострених паличок, кінчиків очерету, мотузок, гребінців) у ще сиру, м'яку глину. Це створювало заглиблені лінії, ямки, крапки та складніші візерунки, такі як сітчасті (перехресні лінії) або розеткові мотиви (Рис.17, 19).

Ліплення. Іноді до поверхні посуду додавали невеликі глиняні елементи, наприклад, валики, кульки або аплікації, що формували рельєфний орнамент.

Прорізування. За допомогою гострого інструмента на поверхні сирого виробу продряпували або прорізуали лінії та візерунки (Рис.18).

Глазурування та фарбування.

Хоча складні техніки глазурування (склоподібне покриття, що вимагає високих температур випалу) з'явилися значно пізніше, первісні гончарі могли використовувати природні мінеральні пігменти або різні сорти глини для фарбування або створення контрастних кольорових плям чи смуг на поверхні виробу перед випалюванням.

Рис.19 Фрагмент кераміки з розетковим мотивом

Рис.20 Частини глиняного посуду

Ці орнаменти мали не тільки декоративне, але й часто символічне або ритуальне значення, відображаючи елементи місцевої культури та світогляду первісних племен.

Частини глиняного посуду включають **вінець** (верхній край, може бути прямим чи відігнутим), **тулуб** (опукла основа), **денце** (дно) та **вуха (ручки)**, хоча вуха є не у всіх видів (Рис.20). Назви частин можуть відрізнятися залежно від того, чи це горщик,

гличик, миска, горнятко чи інший вид посуду, але ці базові елементи є спільними для багатьох форм [8].

2.6 АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

В колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» можна побачити кераміку, предмети побуту багатьох археологічних культур, народів, які проживали на території України та Харківської області.

Найдавніша культура це **Культура ямково-гребінчастої кераміки** – пізня неолітична культура лісової зони Східної Європи, що існувала в Україні у IV-III тисячоліттях до н.е., особливо на півночі (Чернігівщина, Сумщина, Полісся), з поширенням на Харківщину та Полтавщину (поодинокі знахідки). Носії цієї культури були лісовими мисливцями-рибалками, що прийшли з півночі, а їх посуд відзначався характерними відбитками гребінцевих штампів та ямок, створюючи унікальний візерунок, що асоціюється з пращурами фінно-угорських народів [9].

Ямна культура (3300–2600 рр. до н. е.) — це археологічна спільнота пізнього мідного — раннього бронзового віку на території сучасної України та Східної Європи, яка відіграла ключову роль у формуванні індоєвропейських народів та сучасного генофонду завдяки масштабним міграціям, що почалися з центрів в Україні, як-от Михайлівка Херсонської області. Її носії були кочовими скотарями, які залишали кургани з похованнями під червоною вохрою та антропоморфними стелами-ідолами (Рис 21) [5]. Курганні поховання ямної культури трапляються у степах Харківщини. Значні знахідки виявлено в басейні Сіверського Дінця. Головним осередком ямної культури вважається Михайлівське поселення на Херсонщині, звідки почалися міграції. Ямна культура є фундаментом для розуміння ранньої історії Європи, доводячи важливу роль території сучасної України як «колиски цивілізації».

Рис. 21 Керносівський ідол, Дніпропетровська область, 1973

Бондарихинська культура — археологічна культура пізньої бронзи – раннього заліза (прибл. XI-VII ст. до н.е.) на Лівобережжі Дніпра (Слобожанщина). Бондарихинська культура охоплювала території Харківської, Сумської, Луганської областей, де проживали племена, які, ймовірно, є предками галіндів (голяді), залишивши по собі поселення на високих берегах річок та своєрідний керамічний комплекс. В епоху пізньої бронзи, біля села Кам'янка Ізюмського району Харківської області, існували поселення Бондарихинської культури, назва якої походить від урочища Бондариха, де знайдено значні

пам'ятки цієї культури, що охоплювала значну частину Харківщини. Ці поселення, включаючи Бондариху, Оскіл та інші, були частиною важливого археологічного комплексу, що свідчить про активне життя та розвиток місцевих спільнот у той період. Кераміка представлена ліпним посудом, часто тонкостінним, неорнаментованим. Займалися землеробством, скотарством.

Бондарихинська культура є важливою ланкою в історії давніх народів, що населяли територію сучасної України, і розкриває етап формування культур раннього заліза в Лівобережжі Дніпра [13].

Скіфи – це давні, сміливі кочівники-воїни, що жили в українських степах тисячі років тому. Скіфи створили потужну державу на території сучасної України (Скіфія), яку описав Геродот. Самі себе вони називали «сколотами». Ділилися на царських скіфів (еліта), скіфів-кочівників і скіфів-землеробів (осілі племена). Кожен скіф з дитинства вчився їздити верхи, а коні були їхніми вірними супутниками. Скіфи були непереможними вершниками, дуже вправно працювали із золотом, робили з нього прикраси, посуд, зброю [6].

Коли скіфи помирали, над їхніми могилами насипали величезні пагорби-кургани, де клали все, що було потрібне в потойбічному житті. Золоті прикраси та речі з курганів дивують учених і досі. Найвідоміша знахідка культури скіфів-Скіфська пектораль (Рис.22), знайдена в кургані Товста Могила (Дніпропетровщина) у 1971 році археологом Борисом Мазолевським. Виготовлена з чистого золота, вагою 1140-1150 грамів. Нині зберігається в Національному музеї історії України у Києві.

Рис. 22 Скіфська золота пектораль. Курган Товста Могила, Дніпропетровська область, 1971

Рис. 23 Скіфський акінак з колекції КЗ «ХОЦТКСЕ»

В археологічній колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» ви можете побачити неймовірну річ- справжній скіфський акінак (Рис. 23). Скіфський акінак – це короткий

двосічний меч або невеликий кінжал, що використовувався з VII-IV ст. до н.е. як у бою, так і в ритуалах. Довжина, зазвичай, 40-60 см. Ефективна зброя для колючих ударів у ближньому бою. Скіфські акінаки робили переважно з високоякісного заліза або сталі, часто кували їх як єдине ціле з клинком та стрижнем руків'я, а парадні зразки для знаті могли мати золоті накладки на піхви чи ефес.

Скіфська кераміка в Україні була переважно ручної ліпки, без гончарного круга (на відміну від греків), мала плоскодонні форми, а також відома бронзовими казанами. Кераміка використовувалася для побутових потреб, а також свідчить про розвиток ремесел (пряслиця, вантажики), хоча скіфи більше відомі своїм золотом та бронзою (зброя, прикраси).

Скіфи проживали на території сучасної Харківщини, зокрема скіфи-землероби, залишивши численні поселення та могильники з зольниками (місцями спалювання) та артефактами біля селищ Пісочин, Люботин, Дергачі, які свідчать про їхнє осідле землеробське життя та культуру вздовж Сіверського Дінця.

Пеньківська культура — це археологічна культура V–VIII століть, що панувала в лісостеповій Україні (від Пруту до Сіверського Донця) і вважається культурою ранніх слов'ян, зокрема антів, які сформувалися на основі черняхівських традицій, київської культури та степових елементів. Характерними рисами є потужна зброя (списи, луки), багаті прикраси (фібули), грубий ліпний посуд [13]. Колекція КЗ «ХОЦТКСЕ» представлена фрагментами посуду Пеньківської культури, а також глиняними пряслицями.

Салтівська археологічна культура (VIII-X ст.) — це культура різноетнічних племен Хозарського каганату, що населяли степи та лісостепи Східної Європи, названа за місцем перших знахідок біля с. Верхній Салтів (Харківщина). Культура характеризується розвиненими ремеслами, фортифікаціями (городища, фортеці), землеробством, скотарством та торгівлею. Салтівська культура є однією з найвизначніших археологічних культур раннього середньовіччя на Харківщині. На території області налічується близько 100 пам'яток цієї культури. Основні з них: Верхньосалтівський комплекс: розташований у селі Верхній Салтів (Чугуївський р-н) на правому березі Сіверського Дінця. Включає білокам'яну фортецю (городище), велике селище та унікальний катакомбний могильник.

Найбільша концентрація пам'яток зосереджена у Вовчанській, Зміївській, Балаклійській громадах та Ізюмському, Чугуївському районах Харківської області. Зокрема, відомі пам'ятки біля сіл Велика Гомільша, Мохнач та Піски

Радківські. У селищі Верхній Салтів діє Історико-археологічний музей–заповідник «Верхній Салтів» імені Василя Олексійовича Бабенка, де зберігаються знахідки з розкопок.

Ця культура є ключовою для розуміння давньоруського періоду та формування народів Східної Європи, зокрема українців.

В колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» представлені фрагменти кераміки Салтівської культури.

Трипільська культура (VI–III тис. до н. е.) — одна з найвидатніших неолітично-єнеолітичних культур Європи, що розквітала на землях сучасної України, Молдови та Румунії, відома своїми гігантськими поселеннями-протомістами, розписною керамікою, землеробством і високорозвиненим мистецтвом, залишаючи унікальну спадщину, яку активно вивчають і досі [12].

Рис. 24 Глиняна фігурка жінки (копія)

Трипільська культура існувала задовго до Єгипетських пірамід у 5400–2750 рр. до н. е., займаючи величезні простори від Карпат до Дніпра. Трипільці створювали найбільші поселення Європи, які часто мали концентричне планування (кільця жител), що свідчить про високу організацію суспільства. Вони були майстерними землеробами (пшениця, ячмінь) та скотарями (велика рогата худоба, свині, вівці), розводили курей та собак. Трипільці володіли високими технологіями обпалювання глини (із складними розписами), обробкою каменю, знали на ткацтві та металургії міді. Декоративно-ужиткове мистецтво теж було високорозвинене: унікальний орнаментований розпис посуду, статуетки богинь (Рис.24).

Житла трипільці будували з дерева та глини. Дахи робили з соломи або очерету. Житла були переважно двоповерховими. У них облаштовували печі, які слугували для обігріву, приготування їжі та випалювання кераміки.

Одяг трипільців був простим та зручним. Шили його з льону або вовни. Прикрашали одяг вишивкою та мідними елементами. [7].

Трипільська мальована кераміка відома в усьому світі (Рис.25). Посуд розмальовували складними орнаментами та яскравими фарбами, що надавало виробам особливої мистецької цінності. Майстри створювали різноманітні форми: побутовий і ритуальний посуд, антропоморфні та зооморфні статуетки, світильники, які й сьогодні вражають дослідників.

Рис. 25 Трипільська кераміка

Характерними для трипільських орнаментів були спіральні, хвилясті та сітчасті візерунки, а також символи сонця й води, що відображали їхній світогляд. Кераміку виготовляли на гончарному крузі та випалювали в спеціальних печах.

Трипільська культура має велике значення для археології. Вона є безцінною спадщиною, що демонструє давній землеробський уклад життя та високий мистецький рівень. Вироби трипільців зберігаються в музеях України та світу й залишаються об'єктом постійних досліджень. Їхні візерунки та форми надихають сучасних художників, дизайнерів і майстрів.

Трипільська культура є однією з найважливіших археологічних культур на території України та справила значний вплив на розвиток європейської кераміки й мистецтва.

Кімерійці — іраномовні кочові племена, найдавніший народ, що мешкав у IX-VII ст. до н.е. на території Північного Причорномор'я (сучасної України), займалися кочовим скотарством, жили в наметах, критих возах. Гарно освоїли верхову їзду та залізоплавильне ремесло. Кімерійці були витіснені скіфами, частково асимілювавшись з ними та місцевими племенами (таврами). Згадуються у працях Гомера, Геродота.

Таким чином, хоча кімерійці асоціюються переважно з Північним Причорномор'ям, їхній вплив і присутність поширювалися і на території сучасної Харківщини, як частини їхніх кочових шляхів та територій, освоєних у ранньому залізному віці.

Міста Північного Причорномор'я. Античні грецькі міста були розкидані по всьому узбережжю Чорного моря в сучасної Україні, зокрема на території Криму, Півдня України та Одещини, як-от Ольвія (біля Миколаєва), Тіра (м.Білгород-Дністровський), Херсонес (м.Севастополь), Пантікапей (м.Керч), Феодосія, Німфей, Керкінітіда, Тірітака та інші, функціонуючи як міста-держави (поліси), що мали тісні зв'язки з материковою Грецією (Рис.26).

Рис.26 Мапа античних міст на території Півдня України

Культура античних міст Північного Причорномор'я була синтезом грецьких традицій і місцевих впливів, характеризувалася розвиненим господарством (землеробство, виноградарство, рибальство), міцною економікою, високорозвиненою міською інфраструктурою та мистецтвом, включаючи музику, скульптуру та медицину, що вплинуло на розвиток місцевих племен. Міста карбували власні монети (Ольвія, Пантікапей), торгували зерном і вином із Середземномор'ям та Скіфією/Сарматією. Були розвинені ремісничі квартали, потужні фортифікації, театри та інші громадські споруди.

Ці міста були осередками грецької культури на теренах України, що залишила глибокий слід у подальшому розвитку регіону. Колекція КЗ «ХОЦТКСЕ» представлена фрагментами кераміки: амфор, глечиків, чаш. Є фрагменти червонолакової кераміки, що свідчить про високий рівень розвитку місцевих ремесел та торгівлі, імпортує як місцеві вироби, так і товари з Греції, Риму та Сходу, з різними орнаментами і техніками, від світлої глини до червоного лаку [2].

Амфори — головний посуд для транспортування вина, олії, зерна; виготовлялися з якісної глини. Витягнутої форми, часто яйцеподібні або гостродонні. Ця форма була дуже зручною для зберігання під час перевезень. Майже повністю зібрана з фрагментів грецька амфора є прикрасою археологічної колекції КЗ

Рис. 27 Антична амфора

«ХОЦТКСЕ» (Рис.27). На жаль, частина музеїв у Криму та на півдні України перебувають під окупацією, що ускладнює доступ і контроль за збереженням фондів. У прифронтових регіонах частину експонатів перевезено у більш безпечні місця.

Кочівництво – це мандрівний спосіб життя, що зумовлений пошуком ресурсів (їжі, води) для худоби або торгівлі, і це був один із ключових типів господарювання в історії людства. Основою господарства кочовників було розведення коней. Кочівники постійно мандрували степом: чоловіки – верхи на конях, жінки та діти в кибитках, що були запряжені волами.

Козацька доба — це важливий період української історії, що тривав приблизно з XVI до XVIII століття. У цей час на українських землях сформувалася особлива спільнота — козаки. Вони були вільними людьми, які не підкорялися панам і прагнули самі вирішувати свою долю. Більшість козаків жили на Запоріжжі, де створили власний військово-політичний центр — Запорозьку Січ. Це була добре організована спільнота з власними законами, виборною владою та суворою дисципліною.

Козаки відігравали важливу роль у захисті українських земель від нападів Османської імперії, Кримського ханства та інших ворогів. Вони були відомі своєю хоробрістю, військовою майстерністю та вмінням швидко діяти в бою. На чолі козацького війська стояв гетьман — обраний керівник, який відповідав за військові походи, дипломатію та внутрішній порядок.

У середині XVII століття, під час Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, козаки створили власну державу — Гетьманщину. Вона мала свою адміністрацію, суди, фінанси та армію. Це стало важливим кроком у боротьбі українців за право мати власну державність.

Рис.28 Елементи кінської зброї VIII століття

Козацька доба залишила глибокий слід в історії України. Вона стала символом прагнення до свободи, самоврядування та захисту рідної землі.

Багато традицій, пісень і легенд про козаків збереглися до наших днів і є частиною української культурної спадщини [9]. В колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» представлені елементи кінської зброї VIII століття, також фрагменти кераміки козацької доби: козацькі люльки, фрагменти посуду, металеві ложки, металеві мечі, тощо (Рис.28).

Рис.29 Колекція пляшок XVI-XX ст.

Музейна збірка містить чисельну колекцію пляшок різних форм (овоїдні, прямокутні, конусні, багатогранні та ін.), як старовинних, 18-19 ст., так і сучасних, що виготовлені «Харьковским акционерным обществом Новая Бавария», «Харьковским заводом искусственных минеральных вод», Мерефянським скляним заводом, «Харьковским пивоваренным заводом Игнатищева И.Е» та іншими заводами (Рис.29). Багато з цих пляшок були знайдені під час риття колтовану для фундаменту будівлі на вулиці Квітки-Основ'яненка у Харкові.

2.7 ПРО ЩО РОЗПОВІДАЄ ЧЕРЕП ЛЮДИНИ

Якщо говорити про археологію загалом, то це наука, що вивчає минуле людства за матеріальними залишками, включаючи людські рештки. Наука, що вивчає людські рештки, найчастіше називається біоархеологія або остеархеологія (зокрема, якщо йдеться про кістки з археологічних розкопок).

Рис.30 Черепи половецьких воїнів X ст. н.е.

В археологічній колекції КЗ «ХОЦТКСЕ» є три черепа людини (Рис.30). Ймовірно черепа належали половецьким воїнам.

Кістки черепа розповідають про стать, вік, етнічну приналежність, стан здоров'я (стан зубів, наявність травм), спадковість та умови життя людини; вони формують каркас для мозку, органів чуття, забезпечують мову та жування, а їхня

будова відображає еволюційний розвиток (збільшення мозку та зміна рис обличчя), що важливо для антропології та криміналістики [3].

Що можна дізнатися вивчаючи кістки черепа? По – перше, **вік** померлої людини: формування швів, ріст, атрофія щелеп після втрати зубів, наявність тім'ячок (у немовлят) вказують на віковий період. По-друге, **стать**: у чоловіків кістки черепа зазвичай масивніші, з виразнішим рельєфом (надбрівні дуги). **Етнічна приналежність та раса** – третє, що вчені досліджують, вивчаючи кістки черепа. Варіації у формі, розмірах та пропорціях мозкового та лицьового відділів допомагають у расознавстві та етнографії. Четверте: **еволюція людини**: Зміна співвідношення мозкового та лицьового відділів, зникнення «мавп'ячих» рис (наприклад, надмірно розвинених валиків) вказують на місце виду в еволюції.

П'яте: **здоров'я та травми**: стан зубів, наявність зарубців, слідів переломів, які вивчаються в судовій медицині.

Отже, під час екскурсії кабінетом археології ми побачили справжні археологічні знахідки — знаряддя праці, глиняний посуд, прикраси, які використовували наші предки. Ознайомилися з історією рідного краю через предмети давнини, зрозуміли, як жили люди багато століть тому. Навчилися уважно розглядати експонати, робити висновки та ставити запитання, щоб краще зрозуміти минуле.

Відчули, що археологія — це не лише наука, а й цікава подорож у часі, яка допомагає зберегти пам'ять про предків. Ми усвідомили, що кожен знайдений предмет має свою історію та може розповісти про життя людей у різні епохи.

Збереження культурної спадщини є важливим завданням для сучасного покоління, адже воно формує нашу ідентичність і зв'язок із минулим.

3. **ГРАЮЧИ, ПІЗНАЄМО ІСТОРІЮ. НАВЧАЛЬНІ АРХЕОЛОГІЧНІ ІГРИ ДЛЯ ДІТЕЙ МОЛОДШИХ ТА СЕРЕДНІХ КЛАСІВ**

«АРХЕОЛОГІЧНА ЕКСПЕДИЦІЯ: РОЗКОПАЙ ІСТОРІЮ»

Мета: Ознайомити учнів з етапами еволюції людини та археологічними знахідками. Розвивати логіку, уяву, командну роботу. Закріпити знання про черепи, знаряддя, археологічні культури.

Формат гри: командна рольова гра з елементами квесту.

Тривалість: 30–40 хвилин.

Учасники: 2–4 команди по 3–5 учнів.

(Відскануй QR –код і ти дізнаєшся дещо цікаве!)

«Ви — археологи, які щойно прибули на місце розкопок. Перед вами — кілька зон, де приховані артефакти. Ваше завдання — знайти їх, дослідити, описати і визначити, до якого періоду вони належать. Команда, яка найточніше відтворить історію — переможе!»

Зони гри:

Зона 1: Кам'яна доба

Завдання: знайти кам'яні знаряддя, визначити їх призначення.

Інтерактив: учні отримують «картки» з описами знарядь і мають співставити їх з експонатами

Зона 2: Черепи

Завдання: порівняти три черепи (австралопітек, неандерталець, Homo sapiens).

Інтерактив: скласти хронологію, відповісти на запитання:

- «Хто мав найбільший мозок?»
- «Хто міг носити прикраси?»

Зона 3: Кераміка та орнаменти

Завдання: розпізнати трипільський орнамент

Інтерактив: розфарбувати копію глечика за зразком, пояснити значення символів.

Зона 4: Скіфські артефакти

Завдання: знайти прикраси, зброю, визначити їх функцію.

Інтерактив: «Що міг носити скіфський воїн?», «Який предмет — ритуальний?»

Фінальне завдання: «Реконструй історію»

Кожна команда отримує набір артефактів (фото, копії, опис) і має скласти коротку розповідь:

«Хто був цей давній житель? Де він жив? Що він умів?»

Команди презентують свої версії перед класом.

«МАЛЕНЬКІ АРХЕОЛОГИ: ЗНАЙДИ СКАРБ МИНУЛОГО»

(для школярів молодшого шкільного віку)

Мета: Познакомити дітей з поняттями «давні люди», «розкопки», «знахідки». Розвивати уяву, дрібну моторику, командну взаємодію.

Учасники: групи по 3–4 учні

Тривалість: 25–30 хвилин

«Ви — маленькі археологи, які вирушили на розкопки. У землі заховані дивовижні речі: глечики, камінці, прикраси. Ваше завдання — знайти їх, роздивитися, розфарбувати і дізнатися, хто ними користувався!»

(Відскануй QR-код і ти дізнаєшся дещо цікаве!)

Зона 1: «Знайди скарб»

Реквізит: коробки з піском/крупкою, в яких заховані копії артефактів (камінці, глечики, фігурки). Завдання: знайти предмет, витерти щіточкою, покласти на «стіл знахідок».

Зона 2: «Розфарбуй глечик»

Реквізит: шаблони глечиків на папері, фломастери.

Завдання: розфарбувати орнамент, придумати його значення.

Пояснення: «Це — як листівка від давніх людей!»

Зона 3: «Хто це?»

Реквізит: великі картинки черепів, фігурок людей.

Завдання: обрати, хто користувався знайденим предметом — «мамонтоловець», «трипільська мама», «скіфський воїн».

Інтерактив: діти приклеюють предмет до відповідної фігури.

Фінал: «Музей майбутнього» Кожна група презентує свою знахідку:

«Ми знайшли глечик. Його зробила трипільська мама. Вона варила в ньому кашу!»

«ТАЄМНИЦІ ГЛИНИ»

(для школярів молодшого шкільного віку)

Мета: Ознайомити дітей із життям первісних людей. Показати значення глини у побуті та розвитку кераміки. Розвивати уяву, командну роботу та інтерес до історії.

Учасники: групи по 3–4 учні

Тривалість: 25–30 хвилин

«Колись давно люди жили в печерах і не мали сучасних речей. Вони відкрили, що глина може перетворюватися на міцний посуд, якщо її висушити чи обпалити. Сьогодні ми спробуємо уявити себе первісними людьми і дізнатися, як вони винайшли кераміку».

(Відскануй QR –код і ти дізнаєшся дещо цікаве!)

2. Розподіл ролей

- Мисливці – шукають їжу.
- Збирачі – збирають ягоди та глину.
- Майстри гончарі – виготовляють посуд із глини.
- Шаман/оповідач – розповідає легенду про силу глини.

3. Ігрові завдання

Завдання 1: «Знайди глину»

Діти отримують картки із зображенням різних матеріалів (камінь, дерево, глина, трава). Їм потрібно вибрати саме глину як матеріал для виготовлення посуду.

Завдання 2: «Зліпи посуд»

Кожна команда отримує пластилін чи глину. Завдання – виліпити просту мисочку або глечик.

Завдання 3: «Прикрась орнаментом»

Діти паличками чи пальцями роблять на своїх виробих прості візерунки (хвилясті лінії, точки, хрестики). Вчитель пояснює, що так первісні люди прикрашали кераміку.

Завдання 4: «Передай знання»

Шаман розповідає легенду: «Глина допомагає людям зберігати воду та їжу. Хто вміє робити посуд – той виживе». Діти повторюють головну думку легенди.

4. Підсумок

Вчитель запитує:

- Що нового ви дізналися про глину?
- Чому кераміка була важливою для первісних людей?
- Як ми сьогодні використовуємо кераміку?

Діти роблять висновок: глина і кераміка були справжнім відкриттям для людства, бо допомогли зберігати їжу, воду та прикрашати побут.

ГРА: «ЗБЕРИ ВЕРЕТЕНО»

Мета: Познакомити дітей з конструкцією веретена та роллю глиняного пряслиця у прядінні ниток.

Учасники: 2–4 команди по 2–3 учні

Вік: 7–12 років

Реквізит:

- Дерев'яні палички (імітація веретена)
- Картонні або глиняні пряслиця (можна зробити заздалегідь)
- Шматочки вовни або нитки
- Картки з підказками (що за чим збирати)

Правила гри:

1. Кожна команда отримує набір деталей.
2. Завдання — правильно зібрати веретено:
 - Надягти пряслице на паличку.
 - Прикріпити вовну.
 - Показати, як обертати, щоб утворювалась нитка.
3. Додаткове завдання — відповісти на запитання:
 - «Для чого потрібне пряслице?»

- «Що можна зробити з нитки?»

Оцінювання:

- Швидкість складання
- Точність конструкції
- Відповіді на запитання

(Відскануй QR –код і ти дізнаєшся дещо цікаве!)

ЗАНЯТТЯ «ПРЯСЛИЦЕ З СОЛОНОГО ТІСТА»

Мета: Відтворити глиняне пряслице, як це робили первісні люди, та зрозуміти його функцію.

Інгредієнти для тіста:

- 1 склянка борошна
- 1 склянка солі
- 0,5 склянки води

(можна додати трохи олії для еластичності)

Матеріали:

- Зубочистки або палички (для отвору)
- Фломастери або фарби (для орнаменту)
- Папір для підстилки
- Приклад справжнього пряслиця (фото або копія)

Етапи:

1. Змішати тісто.
2. Сформувати круглу або конусоподібну форму.
3. Зробити отвір у центрі.
4. Нанести орнамент (спіралі, хвилі, крапки).
5. Висушити на повітрі або в духовці (за потреби).
6. За бажанням можна розфарбувати
7. Обговорити: «Що означає орнамент?», «Хто міг користуватись цим предметом?»

(Відскануй QR –код і ти дізнаєшся дещо цікаве!)

МІНІ-ГРА «АРТЕФАКТ-ПАЗЛ»

Формат: командна гра

Вік: 7–12 років

Суть: кожна команда отримує «розбитий» артефакт (наприклад, глечик, прикрасу) у вигляді пазлу або фрагментів.

Завдання:

- Скласти артефакт.
- Визначити його призначення.
- Презентувати коротку історію: хто ним користувався, коли і як.

Реквізит: картонні пазли, шаблони, клей, фломастери.

МІНІ-ГРА «ТАЄМНИЦЯ КУРГАНУ»

Формат: рольова гра з розслідуванням

Вік: 10–14 років

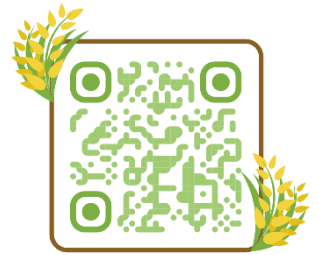
Сюжет: знайдено курган із незвичайними речами. Учні — археологи, які мають з'ясувати, хто був похований.

Завдання:

- Аналізувати артефакти (череп, прикраси, зброю).
- Скласти біографію «вождя» або «жриці».
- Презентувати легенду або реконструкцію поховання.

Реквізит: фото, копії артефактів, картки з підказками.

(Відскануй QR –код і ти дізнаєшся дещо цікаве!)

МІНІ-ГРА «МАЙСТЕРНЯ ОРНАМЕНТІВ»

Формат: творча гра

Вік: 6–10 років

Суть: діти створюють власні орнаменти на глечиках, натхненні трипільською культурою.

Завдання:

- Розфарбувати шаблон глечика.
- Придумати значення символів.
- Презентувати «свою культуру».

Реквізит: шаблони, фарби, фломастери, картки з прикладами орнаментів.

МІНІ-ГРА «ХРОНОЛОГІЧНА ЛІНІЙКА»

Формат: настільна або підлогова гра

Вік: 9–13 років

Суть: учні мають розташувати артефакти, події або види людей у правильному хронологічному порядку.

Завдання:

- Визначити, хто старше: австралопітек чи неандерталець?
- Розмістити предмети на лінійці часу.
- Обґрунтувати вибір.

Реквізит: картки з датами, фото, стрічка часу.

МІНІ-ГРА «АРХЕОЛОГІЧНА ВАЛІЗА»

Формат: гра-сюрприз

Вік: 7–12 років

Суть: у валізі — набір стародавніх предметів. Учні мають визначити, з якої епохи вони, хто ними користувався.

Завдання:

- Витягнути предмет.
- Визначити його функцію.
- Скласти коротку розповідь.

Реквізит: коробка або валіза з предметами (копії, іграшки, фото).

МІНІ-ГРА «АРХЕОКВЕСТ: ЗНАЙДИ СКАРБ»

Формат: рухлива гра з підказками

Вік: 8–14 років

Суть: учні проходять станції, виконують завдання, щоб знайти «скарб» (наприклад, копію артефакта).

Завдання:

- Розшифрувати орнамент.
- Відгадати загадку про череп.
- Знайти місце на карті.

Реквізит: карта, підказки, фішки, «скарб».

4. АРХЕОЛОГІЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: 10 ЦІКАВИХ ВІДКРИТТІВ, ЯКІ ЗРОБИЛИ ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

Розпочата російськими окупантами у лютому 2022 року повномасштабна війна на території України серйозно ускладнили проведення археологічних досліджень, суттєво змінюючи пріоритети та умови роботи науковців.

Проте, попри постійну загрозу обстрілів і замінування територій, українські археологи продовжують робити вражаючі відкриття, які допомагають краще зрозуміти історію нашої країни.

1. Початок повномасштабного російського вторгнення. Артефакти в Одесі

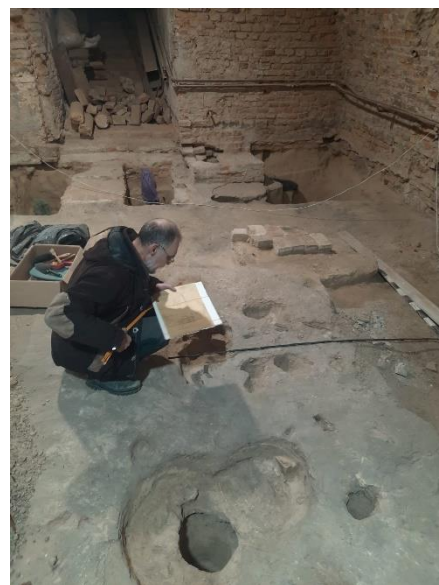
Ще у травні 2022 року, коли розпочалося повномасштабне вторгнення росії, тероборона в Одесі натрапила на стародавні артефакти під час створення

фортифікаційних укріплень. Виявлені амфори датуються IV-V століттями до нашої ери, що свідчить про наявність давньої цивілізації в цьому регіоні. Знахідку передали до Одеського археологічного музею [18].

2. Софійський собор і підземні ходи

У лютому 2023 р. археологи виявили таємничі підземні ходи в районі Софійського собору, що сталося під час реставраційних робіт на території Національного заповідника "Софія Київська". У підвалі Трапезної церкви, який був наполовину засипаний землею, археологи виявили три підземні ходи. Один з ходів веде до підвальних приміщень церкви, де знайдено предмети побуту, такі як стародавній посуд. Головний реставратор Вадим Кириленко описав це відкриття як «справжній клондайк для вчених» [19].

3. Поховання віком понад 3 тисячі років

Влітку 2023 року на Зміївських кручах у Харківській області, родина переселенців знайшла людський череп. Відразу ж на місце знахідки виїхали працівники музею, які біля людського черепа знайшли фрагменти ліпного сіроглиняного горщика. На жаль, частина горщика була втрачена в результаті земельних робіт екскаватора. Але і ті фрагменти, які були знайдені, свідчили про те, що цей горщик належить до скіфського, або навіть передскіфського часу. Подальші розкопки виявили ще три поховання зубрівської культури, що існувала у XV-XIII століттях до н.е. Археологи припускають, що це рідкісний тип родинного поховання, які на території Харківської області знаходять нечасто. Роботи з дослідження тривають [20].

4. Скарби Каховського водосховища

Після підриву Каховської ГЕС у 2023 році, на дні водосховища виявили численні артефакти різних епох — від палеоліту (кістки мамонтів, наконечники) до часів козацтва, Візантії, Київської Русі, а також часів Другої світової війни (гарматні ядра), відкривши унікальну можливість для археологів дослідити затоплені поселення [21].

5. Найдавніший міський герб

Влітку 2023 року під час розкопок у Володимирі на Волині студенти натрапили на залишки споруди, ймовірно, міського магістрату, і знайшли найдавніший міський герб XVI-XVII століть. Знахідка – герб міста Володимира. Це найдавніший міський герб в Україні. Він уперше зафіксований у 1324 році на листі міського

голови до свого колеги з німецького міста Штральзунд. Археологи знайшли ще три стилізовані герби міста та керамічну фігурку вершника. Роботи тривають [22].

6. Скіфи та велике переселення народів

У 2025 році на північ від селища Котельва Полтавській області археологи зафіксували новий археологічний об'єкт — легку фортифікаційну споруду, яка може бути датована XVI-XVIII століттями. Під час досліджень нового об'єкта здійснили інструментальну зйомку території, розріз фортифікаційних споруд та отримали колекцію знахідок: деталі кінської вузди, елементи одягу, свинцеві кулі, які також зараховують до ранньомодерної доби [23].

7. Тисячолітня писанка

У вересні 2023 року у Волинській області місцевий житель Олександр Міщук, копаючи город знайшов глиняну писанку.

Знахідку чоловік передав до Волинського краєзнавчого музею. Дослідивши експонат, вдалось встановити, що писанка датується XI-XII століттями.

Писанка глиняна, проте зверху ще покрита поливою, а всередині має калатальце — специфічний камінчик, що видає звуки у порожнині яйця. Зверху яйце розмальоване візерунками рослинного походження. Ця глиняна писанка є важливим артефактом, що підтверджує традиції розпису яєць в Україні.

Така писанка — це не побутова річ, а більш сакральна, можливо використовувалась в ритуальних обрядах, бо полива для того часу — це дорога річ [24].

8. Статуя половецького воїна — унікальний артефакт XII століття

У березні 2024 року військовослужбовець ЗСУ Дмитро Романчук з Дніпра врятував кам'яну бабу, знайдену неподалік фронту. Дмитро до війни був співробітником Дніпровського історичного музею,

тому одразу побачив, що знайдена статуя має цінність. Ця статуя, що представляє половецького воїна, була евакуйована з небезпечної зони і є важливим доповненням до колекції археологічних знахідок. Її відреставрують і зовсім скоро вона поповнить колекцію Дніпровського історичного музею [25].

9. Артефакт, створений людьми до нашої ери

У липні 2024 р.в селі Крилос Івано-Франківської області археологи виявили оборонний вал ранньої залізної доби, зооморфні фігурки та фрагменти кераміки.

Знайшли дві глиняні фігурки бичків, що свідчить про тодішній культ землеробства. Люди робили те,

що бачили і чим займались у господарстві. Ще знайшли коліщатко від возика. Припускають, це була єдина скульптурка періоду 9-10 століття до нашої ери. Знахідки передають у фонди Музею історії давнього Галича. Знайдені предмети допомагають зрозуміти, як виглядала рання залізна доба в цьому регіоні [26]. Рання залізна - остання епоха давнини, яка тривала від кінця II до I тисячоліття до нашої ери. На теренах України ця епоха бере початок у XII столітті до нашої ери.

10. Стародавнє кладовище

У 2024 році поблизу населеного пункту Острів, на південь від Києва, було знайдено стародавнє кладовище XI століття зі 107 могилами. Були знайдені поховання людей у дерев'яних трунах, з мечами та списами у чоловіків, а у жінок – прикраси, як-от шийні гривни, що свідчать про складні обряди прощання. Це відкриття датується XI століттям, а археологи виявили предмети, що датуються від III до XI століття [27].

Ці знахідки, попри складні умови війни, є переконливим свідченням того, що археологічні дослідження не зупиняються і продовжують відкривати нові сторінки нашого минулого. Вони не лише збагачують історичну спадщину України, а й нагадують нам про глибокі корені нашої культури, про силу та витривалість народу, який навіть у часи випробувань прагне зберегти пам'ять про своє походження.

Кожна нова знахідка стає символом неперервності історії та доказом того, що культурна спадщина є невід'ємною частиною нашої ідентичності. Вона допомагає сучасникам усвідомити цінність минулого, а майбутнім поколінням — відчувати зв'язок із предками. У цьому полягає особлива місія археології: не лише досліджувати артефакти, а й формувати духовний міст між минулим і сьогоденням.

Таким чином, навіть у найважчі часи археологічні відкриття стають джерелом натхнення, надії та підтвердженням того, що культура і знання здатні пережити будь-які випробування.

ВИСНОВКИ

Археологічне краєзнавство допомагає дітям розвивати дослідницькі навички, критичне мислення та любов до рідного краю, а ігрові методи роблять навчання доступним і захопливим.

Ми дізналися про видатних археологів України — Вікентія Хвойку, Бориса Мазолевського, Леоніда Залізняка. Кожен з них подарував нам частинку минулого: Хвойка — Трипільську культуру, Мазолевський — скіфські скарби, Залізник — найдавніші сторінки життя людини. І всі вони зробили археологію цікавою й живою для нас сьогодні.

Визначні археологи, Костянтин Едуардович Гриневич, дослідник античних пам'яток Північного Причорномор'я, директор Керченського археологічного музею, Борис Андрійович Шрамко відомий скіфолог, чиї відкриття та наукові праці дали нове бачення розвитку скіфської культури. Ці науковці не лише відкривали нові пам'ятки, а й формували наукові школи, виховували учнів і продовжували традиції Харківського університету імені В.Н. Каразіна. Пам'яті цих видатних археологів присвячена дана методична збірка, яка покликана зберегти й поширити їх науковий спадок серед педагогів та учнів.

Також ми познайомилися з історією Комунального закладу «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради, експонатами кабінету археології, навчилися бачити, як минуле може стати джерелом знань і натхнення для сучасності.

Окрім цього, ми засвоїли археологічні терміни та поняття, які допомагають краще розуміти структуру науки: археологічна періодизація, кам'яні знаряддя праці, археологічні культури України, антропологічні знахідки. Це дасть можливість дітям і педагогам говорити «мовою археології» та впевнено орієнтуватися в матеріалі.

Особливо важливим є те, що археологія продовжує розвиватися навіть у часи війни. Попри складні умови, українські науковці здійснюють нові відкриття, рятують пам'ятки та зберігають культурну спадщину. Це доводить, що археологія є не лише наукою про минуле, а й частиною нашої боротьби за майбутнє — вона формує національну пам'ять і надихає молоде покоління.

Таким чином, збірка може стати корисним інструментом для педагогів і учнів: вона поєднала музейні матеріали, авторські ігри, знайомство з видатними археологами та сучасні відкриття, показавши, що археологія — це жива наука, яка допомагає нам пам'ятати минуле заради майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ

1. Брайчевський М. Ю. Походження Русі. – Київ: Наукова думка, 1968. – 312 с.
2. Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України: Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 480 с.
3. Дерманський С., Вздутьська В. Дітям про археологію і палеонтологію. – Київ: Портал, 2020. – 36 с.
4. Єрмановська Г. Е. Археологія. Дитяча енциклопедія. – Харків: Фоліо, 2005. – 319 с.
5. Залізняк Л.Л. Від склавинів до української нації: археологія та етногенез українців. – Київ: Бібліотека українця, 1997. – 256 с.
6. Залізняк Л.Л. Нариси стародавньої історії України. – Київ: Стилос, 1994. – 312 с.
7. Залізняк Л.Л. Археологія України: курс лекцій. – Київ: Либідь, 2005. – 504 с.
8. Коваленко О., Пошивайло С. Назви частин глиняних виробів XVII-XX столітті. – Опішне: Українське Народознавство, 2021. – 85 с.
9. Толочко П. П. Давня історія України. – Київ: Либідь, 1994. – 432 с.
10. Тиліщак В. Відкривачі праісторії: як працюють археологи. – Київ: Портал, 2020. – 64 с.
11. Тиліщак В. З мамонтами і бізонами. – Київ: Портал, 2021. – 64 с.
12. Чабанюк В. Трипілля. Спочатку була глина. – Київ: Віхола, 2021. – 320 с.
13. Шовкопляс Г. І. Археологія Української РСР. – Київ: Наукова думка, 1971. – 520 с.
14. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – Київ: Критика, 2005. – 584 с.
15. <https://st.kharkov.ua/holovna-storinka/istoriia/>
16. <https://naurok.com.ua/urok-koli-rechi-pochinayut-govoriti-abo-scho-take-arheologiya-91942.html>
17. <https://everyday.sumy.ua/chomu-vymerly-mamonty-tayemnychi-vymyrannya-veletniv/>
18. <https://life.pravda.com.ua/society/2022/05/11/248608/>
19. <https://apostrophe.ua/kyiv/vedut-v-sofiyskiy-sobor-v-kieve-obnarujili-unikalnyie-podzemnyie-hodyi.html>

20. <https://dumka.media/ukr/suspilstvo/1686554840-arheologichne-divo-pid-harkovom-znayshli-ridkisne-pohovannya-rodini-yaka-zhila-ponad-3-tisyachi-rokiv-tomu>
21. <https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2023-06-26/5797204-kosti-mamonta-i-predmety-vremen-vizantii-na-dne-kakhovskogo-vodokhranilishcha-novye-udivitelnye-nakhodki-foto>
22. <https://tsn.ua/ukrayina/na-volini-znayshli-unikalniy-artefakt-naydavnishiy-miskiy-gerb-v-ukrayini-foto-2391532.html>
23. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4067230-na-poltavsini-viavili-arheologicnij-obekt-akij-moze-buti-fortifikacijnou-sporudou.html>
24. <https://suspilne.media/lutsk/581355-kopav-gorod-tesi-volinanin-znajsov-starodavnu-pisanku-ta-peredav-ii-do-muzeu/>
25. <https://www.rbc.ua/rus/stylar/viyskoviy-frontu-vryatuvav-unikalniy-artefakt-1709730586.html>
26. <https://life.liga.net/all/news/arkheolohy-vyявиyly-na-ivano-frankivshchyni-oboronnyi-val-i-posud-xii-ix-st-do-nashoi-ery>
27. <https://nashkiev.ua/news/na-kiivschini-rozkopali-starodavne-kladovische-scho-vidomo>

Договір про передачу та умови зберігання експонатів з Новостроїчної археологічної експедиції від ХНУ імені В.Н. Каразіна до КЗ «ХОЦТКСЕ», 1996 р.

Опис знахідок з розкопок Новостроїчної експедиції ХНУ імені В.Н.Каразіна в зоні
будівництва зрошувальної системи, 1983 р.

ОПИСЬ				
находок из раскопок Новостроечной экспедиции ХГУ в з/не строительства оросительной системы в Балаклейском районе Харьковской области в 1983 г.				
№	Наименование находки	Пункт	Кол-во	Примеч.
1.	2	3	4	5
	<u>Могильник Гусаровка-I</u>			
1.	Кремневый наконечник дротика	к.1,п.4	1	
2.	Жаровня из стенки сосуда	к.2,п.1	1	Развал
3.	<u>Могильник Залиман-I</u>			
3.	Глиняный сосуд	к.2,п.1	1	Развал
4.	Глиняный сосуд	к.3,п.1	1	
	<u>Могильник Залиман-II</u>			
5.	Каменный топорик из диорита	к.1,п.1	1	
6.	Бронзовый нож	к.3 п.1	1	
	<u>Гр.Красная Гусаровка-A</u>			
7.	Гл. сосуд	к.1,п.2	1	
8.	Гл.сосуд	к.1,п.3	1	Развал
9.	Гл. сосуд	к.1,п.3	1	-//-
10.	Гл.сосуд	к.1,п.4	1	-//-
11.	Гл. сосуд	к.1,п.5	1	
12.	Гл.сосуд	к.1,п.6	1	
13.	Гл.сосуд	к.1,п.7	1	
14.	Гл.сосуд	к.1,п.8	1	
15.	Бронзовый нож	к.1,п.8	1	
16.	Гл.сосуд	к.2,п.1	1	Развал
17.	Гл. сосуд	к.2,п.2	1	-//-
18.	Гл. сосудик	к.2,п.2	1	-//-
19.	Гл.сосудик	к.2,п.2	1	
20.	Бронзовый нож	к.2,п.2	1	
21.	Обработанный каменный желвак	к.2,п.3	1	
22.	Гл. сосуд	к.5,п.1	1	
23.	Костяная бочонковидная бусина	к.5,п.3-A	1	
24.	Гл.сосуд	к.5,п.3	1	Развал
25.	Жаровня из стенки сосуда	к.5,п.3	1	-//-
26.	Кремневое рубильце	к.5,п.5	1	
27.	Фрагмент лепного сосуда	к.6,п.1	3	
28.	Фрагменты лепного сосуда	к.6,п.2	4	
29.	Гл.сосуд	к.6,п.4	1	Развал
30.	Гл. сосуд	к.6,п.4	1	-//-
	<u>Группа Красная Гусаровка-B</u>			
31.	Фрагменты лепного сосуда	к.2		Кромлех
32.	Фрагменты лепного сосуда	к.2		-//-
33.	Фрагменты лепного сосуда	к.2		-//-
34.	Обломок железной сабли	к.2,п.3	2	
35.	Железное стремя	к.2,п.3	1	
36.	Обломки железной оковки сосуда	к.2,п.3	2	
37.	Костяные челночки	к.3,п.1	28	
38.	Каменные "выпрямители древков"	к.3,п.1	5	
39.	Кремневые отщепы	к.3,п.1	21	
40.	Гл. сосуд	к.3,п.2	1	
41.	Гл. сосуд	к.3 п.2	1	Развал
	<u>Группа Красная Гусаровка-B</u>			
42.	Фрагменты лепного сосуда	к.1,п.1	3	
43.	Гл.сосуд	к.1,п.3	1	Развал
44.	Кремневый отщеп	к.1,п.5	1	
45.	Гл. сосуд	к.2,п.1	1	Развал

- 2 -

1	2	3	4	5
46.	Бронзовая бусина Группа Красная Гусаровка-Г	к.3,п.1	1	
47.	Костянок кольцо	к.1,п.1	1	Обломки
48.	Обломок рога животного	-//-	1	
49.	"Выпрямитель" древков	-//-	1	
50.	Каменная плитка	-//-	1	
51.	Кремневый отщеп	-//-	1	
52.	Гл. сосуд	к.3,п.1	1	Развал
53.	Гл. сосудик	-//-	1	
54.	Гл. сосуд	к.5,п.1	1	
55.	Кремневый скребок	-//-	1	
56.	Гл. сосуд	к.5,п.3	1	Развал
57.	Гл. сосуд	-//-	1	-//-
58.	Гл. сосудик	-//-	1	
59.	Гл. сосуд	к.5,п.4	1	
60.	Бронзовые серьги	-//-	2	

Опис знахідок з розкопок Новостроїчної експедиції в зоні будівництва Первомайської зрошувальної системи

О П И С Ь				
НАХОДОК ИЗ РАКОПОК НОВОСТРОЕЧНОЙ ЭКСПЕДИЦИИ ХГУ В ЗОНЕ СТРОИТЕЛЬСТВА ПЕРВОМАЕВСКОЙ ОРОСИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ В КРАСНОГРАДСКОМ, ЗАЧЕПИЛОВСКОМ И КЕ- ГИЧЕВСКОМ РАЙОНАХ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ				
888	№	!	НАИМЕНОВАНИЕ	! КОМПЛЕКС ! КОЛ-ВО ! ПРИМЕЧАНИЯ
	1	!	2	3 4 5
	<u>МОГИЛЬНИК КОПАНКИ-I</u>			
	1.		Кремневые отщепы	к.1, п.2 2
	2.		Кремневый наконечник стрелы	к.2, п.1 1
	3.		Кремневые отщепы	к.2, п.1 18
	4.		Лепной сосуд	к.2, п.2 1
	5.		Фрагменты лепного сосуда	к.3, п.1 4
	<u>МОГИЛЬНИК ПЕТРОВСКОЕ-I</u>			
	6.		Лепной сосуд	к.1, п.1 1 Развал
	7.		Лепной сосуд	к.2, п.1 1 Развал
	8.		Лепной сосуд	к.2, п.1 1 Развал
	9.		Лепной сосуд	к.4, п.1 1
	10.		Лепной сосуд	к.4, п.2 1 Развал
	<u>МОГИЛЬНИК СТАРОМАЖАРОВО-I</u>			
	11.		Фрагмент гончарного сосуда	к.1, п.1 1
	12.		Бронзовая пластина	к.1, п.1 1
	13.		Бронзовые фибулы	к.1, п.1 2 Обломки
	14.		Лепной сосуд	к.1, п.2 1 Развал
	15.		Глиняное пряслице	к.1, п.2 1
	16.		Бронзовая серьга	к.1, п.2 1
	17.		Каменная подвеска	к.1, п.2 1
	18.		Каменная бочонковидная бусина	к.1, п.2 1
	19.		Фрагменты лепного сосуда	к.1, п.3 2
	20.		Лепной круглодонный сосуд	к.1, п.4 1
	21.		Лепной сосудик	к.2, п.1 1
	22.		Лепной сосуд	к.2, п.2 1
	23.		Фрагмент лепного сосуда	к.2(нас.) 1
	24.		Лепной сосуд	к.5, п.1 1
	25.		Лепной сосуд	к.5, п.1 1
	26.		Лепной сосуд	к.5, п.2 1
	27.		Лепной сосуд	к.5, п.2 1 Развал
	30.		Лепной сосуд	к.6, п.1 1 Развал
	31.		Лепной сосуд	к.6, п.2 1
	32.		Лепной сосуд	к.6, п.2 1
	33.		Лепной сосуд	к.6, п.3 1
	34.		Лепной сосуд	к.6, п.4 1
	35.		Лепной сосуд	к.7, п.1 1 Развал
	36.		Лепной сосуд	к.7, п.3 1
	37.		Фрагмент лепного сосуда	к.7-насыпь 1
	38.		Лепной сосуд	к.7, п.4 1
	39.		Лепной сосуд	к.7, п.4 1
	<u>МОГИЛЬНИК СТАРОМАЖАРОВО-II</u>			
	40.		Лепной сосуд	к.2, п.1 1 Развал
	41.		Лепной сосуд	к.2, п.3 1 Развал
	42.		Лепной сосуд	к.2-насыпь 1 Развал
	43.		Обломок железной пряжки	к.3, п.1 1
	44.		Обломок железной пронизи	к.3, п.1 1

1	2	3	4	5
45.	Обломок железного изделия	к.3,п.1	1	
46.	Отщеп кремня	к.3,п.1	1	
47.	Створка пресноводной раковины	к.4,п.3	1	
48.	Лепной сосуд	к.5,п.1	1	
49.	Лепной сосуд	к.5,п.3	1	Развал
50.	Лепной сосуд	к.5,п.4	1	
51.	Фрагменты лепного сосуда	к.5,п.5	2	
52.	Кремневый наконечник стрелы	к.6,п.2	1	
<u>МОГИЛЬНИК КАЛИНОВКА-I</u>				
53.	Лепной сосуд	к.1,п.1	1	
54.	Лепной сосуд	к.1,п.2	1	Развал
55.	Лепной сосуд	к.2,п.2	1	Развал
56.	Лепной сосуд	к.2,п.2	1	Развал
57.	Лепной сосуд	к.3,п.1	1	Развал
58.	Лепной сосуд	к.4,п.1	1	Развал
59.	Лепной сосуд	к.6,п.1	1	Развал
60.	Лепной сосуд	к.6,п.2	1	Развал
61.	Лепной сосуд	к.6,п.3	1	Развал
<u>МОГИЛЬНИК КОПАНКИ-II</u>				
62.	Фрагменты лепного сосуда	к.1,п.2	2	
63.	Лепной сосуд	к.2,п.1	1	Фрагмент
<u>МОГИЛЬНИК КОТОВКА-I</u>				
64.	Лепной сосуд	к.1,п.2	1	Развал
65.	Бронзовая пластина	к.1,п.2	1	
66.	Бронзовый нож	к.1,п.3	1	
67.	Лепной сосуд	к.1,п.3	1	
68.	Лепной сосуд	к.2,п.1	1	Развал
69.	Лепной сосуд	к.2,п.1	1	Развал
70.	Бронзовое шило	к.2,п.1	1	
71.	Бронзовая игла	к.2,п.1	1	
72.	Костяные проколки	к.2,п.1	3	
73.	Лепной сосуд	к.2,п.2	1	Развал
74.	Лепной сосуд	к.2,п.4	1	Развал
75.	Фрагменты лепного сосуда	к.3,п.2	2	
<u>КУРТАН У С. МАЖАРКА</u>				
76.	Фрагмент лепного сосуда	к.1,п.2	1	
<u>КУРТАН У С? КИСЕЛИ</u>				
77.	Лепной сосуд	к.1,п.1	1	Развал
78.	Культовый лепной сосудик	к.1,п.1	1	

**Опис знахідок з розкопок Новостроїчної експедиції в зоні будівництва
зрошувальної системи, 1989 р.**

ОПИСЬ					
археологических находок из раскопок Новостроечной экспедиции ХТУ в зоне строительства оросительной системы на землях колх. им.К.Маркса Шевченковского района Харьковской области в 1989 г.					
№	Находка	Комплекс	Кол-во	Примеч.	
1	2	2	3	4	
1.	Фрагменты бронзовой пластины	к.1, п.1	2		
2.	Кремневый отщеп	-//-	1		
3.	Железная пряжка	-//-	1		
4.	Железный нож	-//-	1		
5.	Кремневый скребок	к.1, п.2	1		
6.	Лепной сосуд	к.1, п.3	1		
7.	Жаровня из стенки сосуда	к.1, п.3	1		
8.	Лепной сосуд	к.1, п.5	1		
9.	Лепной сосуд	к.1, п.7	1		
10.	Лепной сосуд	к.1, п.8	1	Развал	
11.	Лепной сосуд	к.1, п.8	1	Развал	
12.	Лепной сосуд	к.1, п.9	1		
13.	Лепная миска	к.1, п.9	1		
14.	Лепной сосуд	к.1, п.10	1		
15.	Лепной сосуд	к.1, п.10	1		
16.	Фрагмент венчика лепн. сосуда	к.1, насмь	1		
17.	Фрагмент венчика лепн.сосуда	к.2, п.3	1		
18.	Реповидный сосуд	к.2, п.5	1		
19.	Реповидный сосуд	к.2, п.5	1	Развал	
20.	Роговая вильчатая подвеска	к.3, п.1	1		
21.	Бронзовые обоймочки	к.3, п.1	1		
22.	Бронзовые обоймочки	к.4, п.2	14		
23.	Лепной сосуд	к.4, п.3	1	Развал	
24.	Фрагменты лепного сосуда	к.5, п.1	3		
25.	Лепной сосуд	к.5, п.2	1	Развал	
26.	Бронзовый нож	к.5, п.3	1		
27.	Лепной сосуд	к.5, п.3	1		
28.	Лепной сосуд	к.6, п.1	1		
27.	Каменная ступка	к.6, п.1	1		
28.	Реповидный сосуд	к.6, п.3	1	Развал	
29.	Реповидный сосуд	к.6, п.4	1	Развал	
30.	Лепной сосуд	к.6, п.5	1	Развал	
31.	Костяные кольца	к.6, п.5	6	Фрагментирован	
32.	Лепной сосуд	к.6, п.5	1		
33.	Лепной сосуд	к.6, п.5	1		
34.	Лепной сосуд	к.7, п.2	1	Развал	
35.	Лепной сосуд	к.7, п.3	1		
36.	Лепной сосуд	к.7, п.4	1		
37.	Лепной сосуд	к.8, п.2	1	Развал	
38.	Каменный топор	к.8, п.3	1		
39.	Лепной сосуд	к.8, п.3	1	Развал	
40.	Лепной сосуд	к.8, п.3	1	Развал	
41.	Каменная плитка	к.8, п.3	1		
42.	Лепной сосуд	к.8, п.4	1	Развал	
43.	Жаровня из стенки сосуда	к.9, п.1	1		
44.	Фрагменты лепного сосуда	к.9, п.1	2		

**Опис знахідок з розкопок Новостроїчної експедиції в зоні будівництва
зрошувальної системи, 1987 р**

О П И С Ь

Находок из раскопок Новостроечной экспедиции ХГУ
в зоне строительства оросительной системы на землях
клх. "Заря" и клх. "20 лет Октября" Боровского района
Харьковской области в 1987 году

№ !	Описание находки	! Пункт	! Кол-во !	Примечания
1 !	2	! 3	! 4 !	5
<u>МОГИЛЬНИК НОВОШАТОНОВКА-I</u>				
1.	Лепной сосуд	к.1,п.3	I	
2.	Лепной сосуд	к.1,п.3	I	
3.	Фрагменты лепного сосуда	к.1,п.4	3	
4.	Лепной сосуд	к.1,п.5	I	Развал
5.	Лепной сосуд	к.2,п.1	I	
6.	Лепной сосуд	к.2,п.2	I	Развал
7.	Лепной сосуд	к.2,п.3	I	
8.	Лепной сосуд	к.2,п.4	I	
9.	Фрагменты лепного сосуда	к.2,п.5	3	
10.	Лепной сосуд	к.2,п.6	I	Развал
11.	Лепной сосуд	к.2,п.7	I	
12.	Лепной сосуд	к.2,п.7	I	
13.	Лепной сосуд	к.2,п.7	I	
14.	Роговой топорик	к.2,п.7	I	
15.	Лепной сосуд	к.3,п.1	I	
16.	Каменный топор	к.3,п.2	I	
17.	Бронзовый "разделитель" ожерелий	к.3,п.2	I	
18.	Бронзовая бусина	к.3,п.2	I	
19.	Лепной сосуд	к.3,п.2	I	Развал
20.	Лепная миска	к.3,п.2	I	
21.	Фрагменты лепного сосуда	к.4,п.1	5	
22.	Бронзовая серьга	к.4,п.1	I	Воломок
23.	Бронзовые бусы	к.4,п.1	2	
24.	Лепной сосуд	к.5,п.1	I	
25.	Бронзовый нож	к.5,п.1	I	
26.	Жаровня из стенки сосуда	к.5,п.2	I	
27.	Костяные колына	к.5,п.2	II	Фрагменты
28.	Бронзовое шило	к.5,п.2	I	
29.	Каменный топор	к.5,п.2	I	
30.	Лепной сосуд	к.5,п.2	I	
31.	Реповидный сосуд	к.5,п.2	I	
32.	Фрагменты лепного сосуда	к.6,п.1	3	
33.	Костяное кольцо	к.6,п.2	I	
34.	Лепной сосуд	к.6,п.2	I	
35.	Бронзовый нож	к.6,п.2	I	
36.	Лепной сосуд	к.7,п.1	I	Развал
37.	Лепной сосуд	к.7,п.1	I	Развал
38.	Бронзовые серьги	к.7,п.1	2	
39.	Плитки смолы	к.7,п.1	2	
40.	Лепной сосуд	к.7,п.2	I	
41.	Лепной сосуд	к.7,п.3	I	
42.	Жаровня из стенки лепн.сосуда	к.7,п.3	I	
43.	Каменные "выпрямители"	к.7,п.3	2	
44.	Морская раковина	к.7,п.3	I	
45.	Лепной сосуд	к.7,п.3	I	Развал

- 2 -

1	2	3	4	5
46.	Каменная плитка	к.7,п.3	I	
47.	Железное стремя	к.8,п.1	I	
48.	Железный кинжал	к.8,п.1	I	
49.	Железная сабля	к.8,п.1	I	Обломок
50.	Серьга	к.8,п.1	I	
51.	Лепной сосуд	к.8,п.2	I	
52.	Фрагменты лепного сосуда	к.8,п.3	3	
53.	Лепной сосуд	к.8,п.4	I	Развал
54.	Лепной сосуд	к.8,п.4	I	Развал
55.	Лепной сосуд	к.8,п.5	I	Развал
56.	Лепной сосудик	к.8,п.5	I	
57.	Лепной сосуд	к.9,п.1	I	Развал
58.	Лепной сосуд	к.9,п.2	I	Развал

Заява про видачу експонатів з колекції КЗ «ХОЦКСЕ» до Музею археології та етнографії Слобідської України, 2014 р.

Директору
КЗ «Карківська обласна
станція юних туристів»
Редиків В.А.
в.о. головного зберігача
МАССУ Ашер А.Н.

Прошу Вас надати Музею археології та етнографії Слобідської України КЗУ імені В.Н. Каразіна 27 предметів, які відносять до повсякденної економіки.

З них:

- 11- посудини + 1 фрагмент.
- 2- вироби з кістки
- 5- з каменю
- 5- з кремню
- 3- з металу

В.о. головного зберігача Ашер А.Н.

Ашер

11.12.2014